

SLUŽBA VLASTI

SERVICE TO THE HOMELAND

KAŽDODENNOST POVINNÉ VOJENSKÉ SLUŽBY V ČESKÝCH ZEMÍCH (1868–2004)

THE EVERYDAY LIFE OF COMPULSORY
MILITARY SERVICE IN THE CZECH LANDS
(1868–2004)

SLUŽBA VLASTI

KAŽDODENNOST POVINNÉ VOJENSKÉ SLUŽBY V ČESKÝCH ZEMÍCH (1868–2004)

SERVICE TO THE HOMELAND

THE EVERYDAY LIFE OF COMPULSORY MILITARY SERVICE IN THE CZECH LANDS (1868–2004)

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, V. V. I., 2026

ISBN: 978-80-7285-295-6

ISBN EPUB: 978-80-7285-296-3

RECENZOVALI

DOC. PHDR. KAREL ALTMAN, CSC.

MGR. LUCIE FELCAN RAJLOVÁ, PH.D.

AUTORSKÝ KOLEKTIV:

JIŘÍ HLAVÁČEK – MAREK FIŠER – LENKA KRÁTKÁ – TOMÁŠ KYKAL – PAVEL MÜCKE – PROKOP TOMEK

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY, V. V. I.

OBÁLKA: ONDŘEJ MAŠEK

VÝSTAVA OBSAHUJE MATERIÁLY A EXPONÁTY ZE SBÍREK NÁSLEDUJÍCÍCH ARCHIVŮ A INSTITUCÍ:

**VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV PRAHA – VOJENSKÝ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV – VOJENSKÝ HISTORICKÝ ARCHIV V PRAZE – VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV BRATISLAVA –
VOJENSKÝ HISTORICKÝ ARCHÍV – ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, V. V. I. – ARCHIV POSLANECKÉ SNĚMOVNY PARLAMENTU ČESKÉ REPUBLIKY – ČESKÁ
TELEVIZE – ČESKÁ TISKOVÁ KANCELÁŘ – ČESKÝ ROZHLAS**

MÍSTO A TERMÍN KONÁNÍ VÝSTAVY: GALERIE VĚDA A UMĚNÍ, AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY, PRAHA, 3. SRPNA – 18. LISTOPADU 2026

**VÝSTAVA (VČ. KATALOGU) JE VÝSTUPEM PROJEKTU Č. DH23PO30VV054 FINANČNĚ PODPOŘENÉHO MINISTERSTVEM KULTURY ČESKÉ REPUBLIKY,
JEHOŽ ŘEŠITELEM JE ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, V. V. I.**

**Akademie věd
České republiky**

**Ministerstvo
kultury**

AUTHORS OF THE EXHIBITION:

JIŘÍ HLAVÁČEK – MAREK FIŠER – LENKA KRÁTKÁ – TOMÁŠ KYKAL – PAVEL MÜCKE – PROKOP TOMEK

INSTITUTE OF CONTEMPORARY HISTORY OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES

COVER: ONDŘEJ MAŠEK

THE EXHIBITION CONTAINS DOCUMENTS, OBJECTS AND EXHIBITS FROM THESE INSTITUTIONS:

**MILITARY HISTORY INSTITUTE PRAGUE – MILITARY CENTRAL ARCHIVE – MILITARY HISTORICAL ARCHIVE PRAGUE – INSTITUTE OF MILITARY HISTORY BRATISLAVA –
MILITARY HISTORY ARCHIVE – INSTITUTE OF CONTEMPORARY HISTORY OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES – ARCHIVE OF THE CHAMBER OF DEPUTIES
PARLIAMENT OF THE CZECH REPUBLIC – CZECH TELEVISION – CZECH NEWS AGENCY – CZECH RADIO**

THE EXHIBITION: GALERIE VĚDA A UMĚNÍ [THE SCIENCE AND ART GALLERY], CZECH ACADEMY OF SCIENCES, PRAGUE, AUGUST 3 – NOVEMBER 18, 2026

**THE EXHIBITION (INCL. CATALOGUE) IS THE OUTPUT OF PROJECT NO. DH23P030VV054 SUPPORTED BY THE MINISTRY OF CULTURE OF THE CZECH REPUBLIC,
RESEARCHED BY THE INSTITUTE OF CONTEMPORARY HISTORY OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES**

**Ministry of Culture
of the Czech Republic**

PODĚKOVÁNÍ

Tato výstava by nemohla vzniknout bez pomoci řady institucí a jednotlivců. Zvláštní poděkování patří brig. gen. Mgr. Aleši Knížkovi a Vojenskému historickému ústavu Praha za vstřícnost, podporu a poskytnutí obrazových, zvukových a audiovizuálních materiálů.

Dále rovněž děkujeme Mgr. Radku Andonovu, PhDr. Júliovi Balážovi, CSc., Mgr. Petru Bjačkovi, Janu Ciglbauerovi, Mgr. Petru Dvořáčkovi, Mgr. Lucii Felcan Rajlové, Ph.D., PhDr. Ivanu Fuksovi, Mgr. Janu Mazůrkovi, MgA. Jaroslavu Moravcovi, Kateřině Pánkové, PhDr. Kateřině Sobotkové, Mgr. Olze Šmejkalové, Mgr. Zdeňku Špitálníkovi, doc. Mgr. Michalu Štefflovi, Jaromíru Tlustému, kpt. v. v. Ing. Miroslavu Vyšatovi, Radomíru Zíkovi a Věře Žižkové.

ACKNOWLEDGEMENTS

This exhibition could not have come into being without the help of many institutions and individuals. Special thanks go to Aleš Knížek and the Military History Institute Prague for their kindness, support, and for providing visual, audio, and audiovisual materials.

We also wish to thank Radek Andonov, Július Baláž, Petr Bjaček, Jan Ciglbauer, Petr Dvořáček, Lucie Felcan Rajlová, Ivan Fuksa, Jan Mazůrek, Jaroslav Moravec, Kateřina Pánková, Kateřina Sobotková, Olga Šmejkalová, Zdeněk Špitálník, Michal Šteffl, Miroslav Vyšata, Jaromír Tlustý, Radomír Zíka, and Viera Žižková.

Přesně po 136 let absolvovaly generace mužů v českých zemích povinnou vojenskou službu. Jednalo se o zkušenost, která v mnoha ohledech významně formovala jejich další životy i vztah k vlastní zemi. Od zavedení všeobecné branné povinnosti v habsburské monarchii roku 1868 až po zrušení povinné vojny v České republice v roce 2004 prošly kasárnami miliony odvedenců.

Vojenská služba pro většinu z nich představovala pomyslný přechodový rituál dospělosti, který s sebou přinášel odloučení od domova, uzavřený svět s vlastními pravidly, jazykem i denním režimem. K čemu měla vojna vlastně sloužit? Oficiálně připravovala muže k obraně vlasti; stát v ní však spatřoval mnohem víc. Měla být výchovou k občanství, udělat z chlapců muže, vštípit jim smysl pro řád, povinnost a poslušnost vůči autoritám. Avšak naplňovat tuto ambici se zpravidla dařilo méně než více. O tom, co vojna pro odvedence znamenala a jak vypadala každodenní realita služby v dobách míru, podává komplexní obraz výstava nazvaná „Služba vlasti: Každodennost povinné vojenské služby v českých zemích (1868–2004)“.

Klíčová témata výstavy přibližuje následující katalog. Odkrývá, co voják denně prožíval mezi budíčkem a večerkou: vojenský výcvik, stravování a materiální zázemí, utváření sociálních vztahů (kamarádství i šikanu), omezený kontakt s domovem a blízkými, způsoby trávení volného času, ale také pocity strachu nebo nudy. Právě v těchto (ne)všedních zkušenostech se po celá desetiletí utvářel vztah jednotlivce ke státu, k armádě, autoritám, společnosti i k sobě samému.

Jednotlivá historická období jsou v následujícím výkladu zasazena do širšího historického a společenského kontextu prostřednictvím příběhu jedné rodiny, jejíž „malé dějiny“ jsou s výkonem povinné vojny neodmyslitelně spjaty. Jde o fiktivní příběh, který je však situován do (možných) reálných míst. A zároveň připomíná, jak propojené mohou být „velké dějiny“ a osudy jednotlivců, jak důležité bylo pro vojáky nejen místo ve vojenských objektech, ale také mimo kasárna a jak se v jejich zkušenostech tato místa prolínala. K pomyslnému prolínání pak docházelo zejména v hospodě – místě mezi dvěma světy, vojenským a civilním. Alespoň taková je hospoda v našem příběhu.

MÍSTO NA PŮL CESTY MEZI VOJNOU A CIVILEM

Za tři dny bude Štědrý den. A i když jej budeme slavit jako v jiných letech, stejně jako když jsem byla malá, přesto budou Vánoce roku 2004 jiné. Zítra totiž odchází do civilu poslední vojáci základní služby. A hospoda, kterou založili moji předkové, byla víc než sto let útočištěm pro všechny vojáky z okolí. Armáda se od Nového roku profesionalizuje. Už tady nebudou základáci, kteří k nám chodili, osud naší hospody je nejistý. Nechci si tuhle změnu ještě připustit, zvláště teď, když přicházejí svátky a zároveň se všichni radují – oslavy odchodu do civilu a konce povinné vojny v naší hospodě probíhají už celý týden. Ale přesto cítím, že se změnami, které přijdou, se nemění pouze armáda, ale mění se něco i v historii naší rodiny.

Protože tohle místo, tahle hospoda byly odnepaměti spjaté s vojáky, kteří pobývali v nedalekých kasárnách. Naše rodinná hospoda byla vždy na půli cesty mezi světem civilu a světem vojenským, a to nejen fakticky, protože leží mezi nádražím a kasárnami, ale také symbolicky. Zároveň byla pro vojáky vždycky tak trochu domovem. I proto, že tady vždy byly ženy ochotné naslouchat, utěšit. Vyslechly tisíce příběhů a zážitků z vojny, uchovaly si je v paměti a pak o nich vyprávěly dál a dál, od dob císařpána až dodnes. Taky budu tenhle příběh jednou svým dětem vyprávět. Ale dneska chci na vojáky vzpomínat jen tak sama, uprostřed naší hospody.

VOJENSKÁ SLUŽBA V CÍSAŘSKÉM KABÁTCI (1868–1918, HABSBURSKÁ MONARCHIE)

Historii naší rodiny, která je s hospodu spjata, začal pomyslně psát v někdy v 19. století Florián Pozinger, jeden z dlouhé generace mých předků. Původně se chtěl v tomhle kraji usadit a vybudovat hospodářství, které by uživilo celou jeho širokou rodinu. Jenže poté, co se nedaleko odsud začala rozšiřovat vojenská posádka, Florián své plány změnil. Správu statku přenechal bratrovi, koupil tenhle dům u nádraží a přeměnil jej v hospodu. Hospodu pro vojáky. Ti v našem městě kvartýrovali snad odedávna. Se zavedením povinné vojny pro všechny mužské na konci šedesátých let 19. století se služba zkrátila z osmi let na tři, a tak se tu noví chlapci střídali častěji. Praprapradědeček Florián Pozinger byl podnikavec. Nejenže místní posádce prodával dobytek a zemědělské plodiny ze statku, ale vyřídil si i hostinskou koncesi. Jeho otec s tím prý nesouhlasil, ale další vývoj dal Floriánovi za pravdu.

Po uzákonění všeobecné branné povinnosti v roce 1868 museli všichni muži, občané tehdejšího Rakouska-Uherska, vykonat vojenskou službu osobně, již nebylo možné se z vojny vyplatit nebo za sebe poslat náhradníka. A tak mladí muži, když dosáhli věku 20 let, museli předstoupit před odvodní komisi (v roce 1890 se věková hranice zvýšila na 21 let), a to bez ohledu na jmění, urozenost nebo společenské postavení. U odvodu byl přítomen okresní hejtman, případně jeho zástupce, a spolu s ním civilní i vojenský lékař, pověřený úředník, dohlízející důstojníci a svědci. Branců se tehdy sešlo každý rok víc, než byl zákonem stanovený počet rekrutů neboli odvodní kontingent. Tak došlo na komisionální losování, které proběhlo ještě před tím, než branci přišli před odvodní komisi. Ti, kteří dostali nejnižší číslo, rukovali ke společné armádě, další (od roku 1890) plnili stavy zeměbrany; jiní mohli získat úlevu s ohledem na svoji profesi či složité rodinné poměry – ti byli zařazováni k náhradní záloze a po absolvování osmitýdenního výcviku se vraceli domů (na základě branného zákona z roku 1912 se výcvik prodloužil a trval deset týdnů).

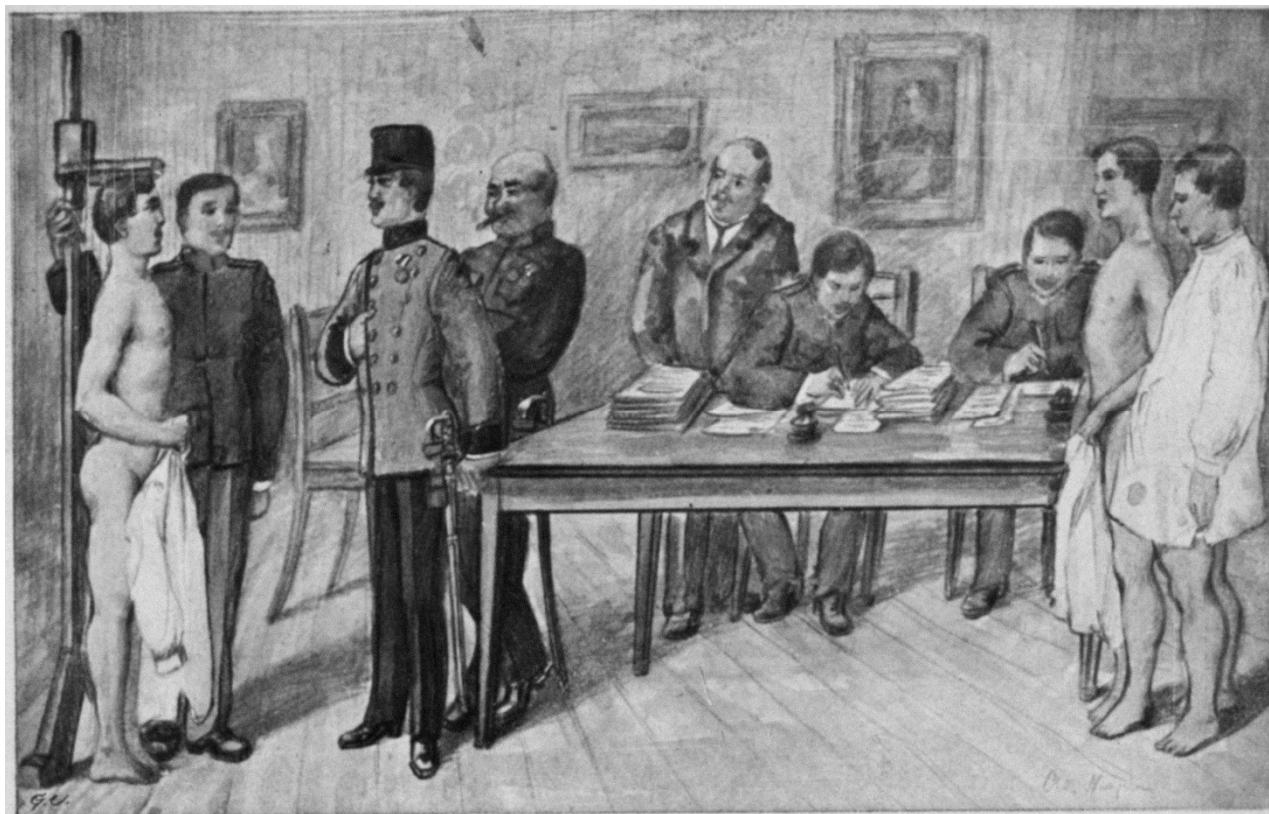

Uzákoněna byla dvanáctiletá služební povinnost. Naštěstí pro ty mladé hochy byla rozdělena na prezenční službu u společného vojska monarchie – tříletou u pozemního vojska a čtyřletou v případě námořnictva, a evidenci vojáka jako záložníka až do splnění dvanácti let služby. Pokud muži nastupovali k tzv. zeměbraně, zřizované zvlášť v Předlitavsku a Zalitavsku, sloužili dva roky. Kdo měl odpovídající vzdělání a také společenské postavení, mohl se přihlásit k jednoročnímu výcviku a po složení zkoušky se stát záložním důstojníkem.

Po celý ten čas se museli vojáci v záloze pravidelně hlásit k příslušným úřadům, ať už šlo o změnu pobytu nebo odcestování na dobu delší než dva týdny. Kromě toho byli povoláváni na tzv. cvičení ve zbraní; příslušníci společného vojska měli vykonat tři taková cvičení, nejčasněji v délce třinácti dnů. Poté branný systém mužům ukládal ještě domobraneckou povinnost (až do 42 let věku), která však obnášela už jen každoroční hlášení.

**HLAVNÍ ODVODY SE KONALY
KAŽDOROČNĚ ZPRAVIDLA
V BŘEZNU A DUBNU. PŘED
ODVODNÍ KOMISÍ SE ROZHODOVALO
O DALŠÍ ŽIVOTNÍ DRÁZE MLADÝCH
MUŽŮ. ZDRAVOTNÍ STAV BRANCŮ A
CELKOVÉ VÝSLEDKY ODVODŮ
VOJENSKÁ SPRÁVA STATISTICKY
VYHODNOCOVALA.**

Když se město v osmdesátých letech 19. století dohodlo s erárem a postavilo nové kasárny, zdejší vojenská posádka se rozrostla. Štěstí přeje připraveným, a tak si vojáci našli cestu i do Floriánova zprvu malého pohostinství, které se kvůli dobrému pivu stalo jejich vyhledávaným podnikem.

Prošlo jich tudy nespočet. Rekruti byli tehdy odváděni podle tzv. teritoriálního principu, takže nejen zde, ale i v jiných útvarech byli soustředěni často mladí muži ze stejného regionu. A tak většina mužů vojnu trávila v prostředí, které mohli společensky i kulturně vnímat jako domácí. Na rozdíl od těch, kteří například nastupovali k odloučeným praporům na Balkáně, v Jižních Tyrolech nebo v Haliči. K pocitu známého prostředí přispívalo i to, že ačkoliv byla velícím jazykem němčina a každý voják musel ovládnout základní pojmy a povely v němčině, ponaučení dostával ve své mateřštině. V mateřské řeči a mezi blízkými také vojáci nejčastěji sdíleli své pocity z vojenské služby, kterou vnímali – podobně jako pozdější generace mladých mužů – jako nutné zlo a ztrátu času.

**KE SLAVNOSTNÍMU SLOŽENÍ
VOJENSKÉ PŘÍSAHY VOJSKO
NASTUPOVALO ZPRAVIDLA
2. LISTOPADU, NA TZV. DUŠÍČKY.
TEHDY UŽ MĚLI NOVÁČCI ZA SEBOU
MĚSÍC POŘADOVÉHO VÝCVIKU A BYLI
SHLEDÁNI ZPŮSOBILÝMI UKÁZAT SE
V UNIFORMĚ NA VEŘEJNOSTI.
SNÍMEK POCHÁZÍ Z JOSEFOVA.**

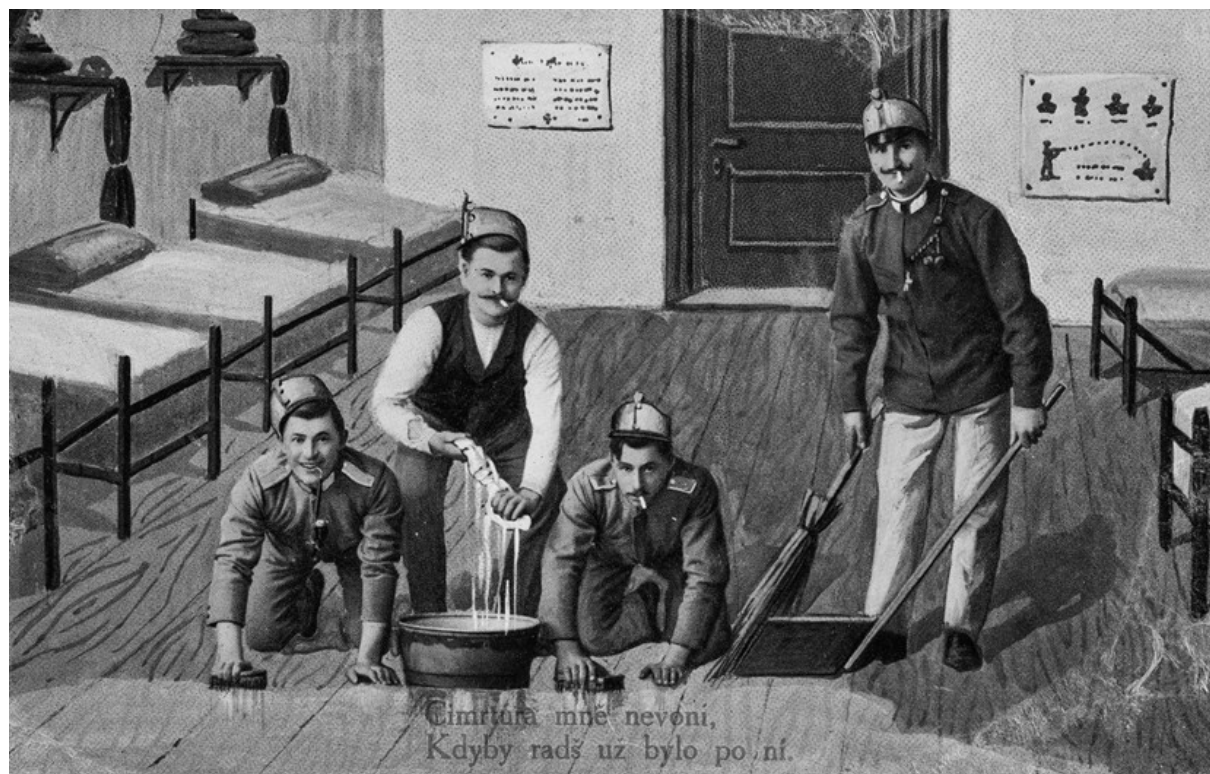

Jak by také ne, když je doma čekala práce i zábava, a už samotný nástup na vojenskou službu připomínal spíše nástup k výkonu trestu, a ne ke službě vlasti a císaři – stejnokroj odstranil viditelné odlišnosti (ale také sociální rozdíly) a jeho obléknutí značně otrásló sebejistotou mladíka, který právě vstoupil do kasáren. Pocity nejistoty a určitého vnitřního ohrožení ještě umocňovala čerstvě oholená hlava, která navíc sloužila i jako poznávací znamení nováčků. K překonání prvních těžkostí pomáhala určitá sounáležitost mezi právě nastoupivšími vojáky, jež mezi těmi, kteří přicházeli na vojnu ve stejném čase, přetrvávala po celou dobu služby. Naproti tomu starší vojáci se s příchodem nováčků zbavovali povinností a vyžadovali respekt a úctu od mladších vojáků. Rozhodně se ale nejednalo o šikanu v té nejkrutější podobě, chování, které by ohrožovalo zdraví, nebo dokonce život vojáků.

Chlapci při nástupu nafasovali dvě soupravy oděvů – horší pro výcvik a lepší na vycházku. Oděvy, další výstrojní součástky a pušku s bodákem si pak vojáci ukládali na věšák a polici, které dostali přidělené spolu s vlastním lůžkem – železnou postelí, již se ve vojenské hantýrce říkalo kavalec. Než ale mohl voják ulehnout, musel si na dvoře slámou důkladně napěchovat slamník neboli štrozok. Ve stejné místnosti, kde vojáci spali, byly i stoly, kde jedli. Armáda dbala jak na hygienu přípravy pokrmů, tak na jejich výživovou hodnotu. Pokud neselhalý kontrolní mechanismy, vojáci například jedli v průběhu služby maso častěji a ve větším množství, než byli zvyklí v civilu. Vedle toho měli nárok na pravidelný příděl chleba a tabáku. Veškeré osobní věci si schraňovali v uzamykatelném dřevěném kufříku černé barvy, standardizovaných rozměrů, který měli uschovaný pod postelí. Kufr si pořizovali na vlastní náklady, případně se v rodinách dědil z otce na syna.

Režim vojenské služby byl striktně vymezen služebním řádem, jenž stanovoval role, práva a povinnosti. Tzv. první vojenský výcvik, který probíhal v úvodních osmi týdnech prezenční služby, obnášel tělocvik, pořadový dril beze zbraně i se zbraní a střelecký výcvik. Součástí přípravy byla teoretická výuka při tzv. škole, kdy se vojáci seznamovali s vojenskými řády, s teorií střelby i dalšími základy vojenského řemesla a v neposlední řadě se zde dozvídali vše o svých povinnostech, právech a hrožících trestech. Vedle toho vykonávali běžné činnosti – úklid, topení a svícení ve světnici, doplňování pitné vody. Den vojáka začínal v pět hodin ráno (v zimě o hodinu později), večerka byla v devět večer; do té doby museli být všichni zpět v kasárnách (pokud neměli povolení zůstat na vycházce přes večerku).

ÚKLID, TOPENÍ A SVÍCENÍ VE SVĚTNICI, VČETNĚ DOPLNĚNÍ PITNÉ VODY, MĚL NA STAROSTI CIMRORDONANC. DO TÉTO SLUŽBY MĚL VELITEL SVĚTNICE VYBRAT KAŽDÝ DEN JEDNOHO Z UBYTOVANÝCH VOJÁKŮ BEZ HODNOSTI.

V prvních týdnech po nástupu, kdy se vojáci seznamovali s novým prostředím, úkoly a povinnostmi, neměli prakticky žádný volný čas. To se ale postupně měnilo. Jak výcvik pokračoval, mnoho úkonů se stalo rutinními, vojáci byli zapojováni do různých služeb, a část dne tak mohli trávit podle sebe. Všichni pak usilovali především o to, dostat se na vycházku, nebo dokonce odjet na dovolenou – vzdálit se z kasáren a alespoň na krátký čas se vrátit do civilního života. Možnost takových úniků představovala určitou formu odměny, povolení vycházek nebo získání dovolené bylo podmiňováno kázní i kvalitou výkonu služby.

Tady v Hradišti, kdo měl povolenou vycházku, téměř vždy přišel do naší hospody. Ti šťastnější trávili čas se svou milkou (ano, tak tehdy muži běžně před sňatkem označovali své partnerky, jako milky). Jenže měšťanské dcery vyhledávaly spíše přítomnost vojenských důstojníků, takže obyčejní vojáci dostaveníček s dívkami příliš nezažili. I proto nacházeli útočiště v hospodě. Co piva a vína se v téhle hospodě vypilo, z fanfaronství, z radosti i ze stesku. Hlavně se steskem a osaměním se vojáci obtížně vypořádávali. Někdy ani pořádná pijatyka nestačila, aby muži zapomněli na smutek a strasti služby.

A tak si vojáci začali psát památníky. Jeden takový jsem nedávno našla na půdě, patřil některému chlapci z velké Pozingerovy rodiny. Je plný básniček a písniček, které si tento mladý muž v průběhu vojny opisoval, případně doplňoval kresbami. Na několika málo stránkách se objevují také osobní úvahy a vyznání. Ze zápisků a kreseb je jasně cítit potřeba mít svůj vlastní intimní prostor a zároveň si udržet alespoň mentální propojení s životem před nástupem služby. Ale jsou tam i stránky věnované vojně, z nichž je patrné, že navzdory všem strastem vojenská služba představovala pro mladého muže nevšední část života, kterou si chtěl uchovat v paměti.

Bohužel památník zůstal nedopsaný, život mladého muže skončil v průběhu služby. Brzy však mělo být těch zmařených životů mnohem a mnohem víc.

STRÁNKA Z VOJENSKÉHO PAMÁTNÍKU

"Všichni muži jsou stejní!"

"Ve vašich očích?"

"Ne, v mé náruči!"

GENERACE BRANCŮ MLADÉ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY (1918–1948, PRVNÍ A TŘETÍ REPUBLIKA)

Přišla Velká válka (1914–1918). Někde v rodinném albu máme pořád schovanou jednu jedinou fotografii, na níž jsou zachyceni vojáci z „našich“ kasáren, tedy ti, kteří do téhle hospody chodili pravidelně při svých vycházkách, jak odcházejí na frontu. Usmívají se, netuší, nebo si nechtějí připustit, že mnoho z nich se konce války nedožije. Do války však neodcházeli pouze aktivně sloužící vojáci, ale v rámci všeobecné mobilizace i tisíce vojáků ze zálohy. Mezi nimi byl do zbraně povolán Floriánův nejstarší syn Jan, který tehdy hospodu vedl. Otec mu ji předal hned, jak se Jan vrátil z tříleté vojenské služby ještě u rakousko-uherského vojska.

A tak se v hospodě na místo svého bratra postavila nejstarší dcera, Marie Pozingerová, která zde již delší dobu vypomáhala. Bylo jí tehdy pouhých šestnáct let, takže hostinská koncese byla oficiálně vedena na její matku. Ale právě Marie měla pro práci v pohostinství přirozený talent. Ani to však nestačilo. V kasárnách sice bylo i za války množství vojáků – cvičili se zde noví rekruti, byly zde strážní jednotky, ale ubývalo peněz, rostl materiální nedostatek, v hospodě skoro nebylo co nabízet ke konzumaci. Marie přesto hospodu otvírala – alespoň v neděli, jen přední část u výčepu, jen pro pár hostů. Kromě toho společně s matkou vedla celé hospodářství, které rodině pomohlo válku přečkat. Jan na frontě zahynul, z války se vrátil jen nejmladší ze sourozenců, který však toužil stát se truhlářským mistrem. A tak se Marie o hospodu starala i po skončení války. A když se začaly zlepšovat životní podmínky a do kasáren začali přicházet noví pováleční rekruti, věděla, že pro rodinu zase nastávají lepší časy.

To už ale od konce války uběhly dva roky, protože historicky první řádné odvody se v Československu uskutečnily v roce 1920, po přijetí nového branného zákona. Zákonitosti odvodu a složení odvodní komise byly podobné jako v éře Rakouska-Uherska, i věk byl obdobný – mezi roky 1889 až 1914 to bylo 21 let, nyní se každý mladý muž poprvé podrobil odvodnímu řízení ve dvaceti letech. V prvních poválečných letech pak měli mladí muži poměrně dobrou šanci, zhruba padesátiprocentní, že se díky zdravotním překážkám vojenské službě vyhnou. Od třicátých let a zejména pak od jejich druhé poloviny se však plánovaný kontingent branců každoročně zvyšoval, a to především v souvislosti s ohrožením republiky. Od roku 1927 byl znovu možný také odvod do náhradní zálohy.

V době první republiky se v kasárnách už tak často nepotkávali chlapci ze stejného kraje, nezdá se, že by vedla cesta rekruta daleko od jeho bydliště. Navíc nově platilo pravidlo regulace národnostního složení jednotek (územní celek republiky tvořily české země, Slovensko a Podkarpatská Rus), v nichž měl vždy převažovat „státotvorný“ národ. A tak asi polovina Němců z Čech a Moravy byla posílána na Slovensko a Podkarpatskou Rus, zatímco většina Maďarů putovala do posádek v Čechách.

V každodenním životě ovšem toto opatření působilo problémy při běžné komunikaci, zvláště v případě maďarských odvedenců u českých posádek. V kasárnách se problémy s dorozumíváním často řešily tak, že byl na dané místo zařazen slovenský poddůstojník, který maďarštinu ovládal. Vedle toho přicházeli i negramotní mladí muži, především ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Pro ty měla armáda připravené speciální kurzy. I celkově byl – ve srovnání s rakousko-uherskou armádou – v rámci služby kladen větší důraz na vzdělání a osvětu vojáků i na praktické technické vzdělávání. Hodně se dbalo na apolitičnost: zákon z roku 1927 (56/1927 Sb.) znemožnil aktivním vojákům volit a být volen a také účastnit se jakékoliv politické činnosti (ovšem i v dobách Rakouska-Uherska byla prezenční vojenská služba překážkou výkonu volebního práva; navíc by většina vojáků nesplnila podmínku minimálního věku 24 let). Důraz na apolitičnost byl opuštěn po druhé světové válce, takže u voleb v roce 1946 již vojáci disponovali aktivním i pasivním volebním právem.

Ale řeči o politice se vedly v hospodě neustále. Vášnivé debaty, které končily bolavou hlavou, protože bylo nutné je pořádně zapít, argumenty, které občas doprovodila nějaká ta facka. Prý tehdy bývalo v hospodě opravdu veselo. Vojáci tak aspoň na chvíli zapomněli na život uvnitř kasárenských zdí – náročný a jednotvárný rytmus neustále se opakujících povinností denního režimu a výcviku.

Stejně jako za Rakouska-Uherska den vojáka začínal budíčkem v pět hodin ráno v letním období, o hodinu později v zimě. Během první hodiny po budíčku se voják musel umýt, nasnídat, uklidit a vyčistit ubikace. Následovalo ranní cvičení, tehdy nazývané ranní půlhodinka, a pak již denní zaměstnání, dopolední a odpolední, rozdělené obědem. Zaměstnání záviselo na výcvikovém plánu i na tom, zda byl voják po absolvování základního výcviku zařazen na konkrétní specializaci nebo třeba do poddůstojnické školy. V učebnách nebo na cvičišti se provádělo také teoretické školení mužstva, které nezahrnovalo pouze běžnou výuku, ale v případě občanské a mravní výchovy i neformální rozhovory, jež měly přispět k tomu, aby voják chápal smysl svých povinností. Po odpoledním zaměstnání přišel nástup ke čtení denního rozkazu, kde se vojáci mimo jiné dozvěděli, kdo byl ten den potrestán nebo naopak pochválen. Po čtení rozkazu následovala večeře, poté volno, případně vycházka, a večerka v devět hodin.

ZA PRVNÍ REPUBLIKY DOSÁHLA SVÉHO VRCHOLU REPREZENTACE ARMÁDY NA VEŘEJNÝCH AKCÍCH, SPECIÁLNĚ NA LOKÁLNÍ ÚROVNI. VOJÁCI SE VŠAK ÚČASTNILI TAKÉ CELONÁRODNÍCH AKCÍ, JAKO BYLY NAPŘÍKLAD OSLAVY 20. VÝROČÍ BITVY U ZBOROVA SCÉNOU „OBRANA STÁTU“.

Jiný průběh měly neděle, kdy si vojáci mohli přispat o hodinu déle, podobně jako o svátcích. Nedělní bohoslužba již nebyla povinná pro všechny vojáky jako za Rakouska, kdy se chodilo do kostela alespoň jednou měsíčně po skupinách podle vyznání. Nově se bohoslužba sloužila pro ty, kteří se předem přihlásili. Poté si již vojáci užívali volno; pokud tedy dotyčný neměl „kasárníka“, neboli zaražené vycházky, například jako trest za špatné plnění povinností, nepořádky při prohlídce světnice a jiné nedostatky ve výkonu služby a v chování. Zákaz vycházek představoval poměrně běžný nástroj prosazování disciplíny a tlaku na plnění povinností.

Přesto hlavně v neděli bývala hospoda plná. Plná vojáků, ale i lidí z okolí, kteří se chtěli také aspoň chvíli pobavit a zapomenout na všední starosti. Začaly se tady dokonce konat zábavy. Marie investovala peníze do rozšíření zadní místnosti, čímž vznikl taneční sál. Tam příležitostně vystupovali také ochotníci a někdy kulturní program obstarávali samotní vojáci – některé akce pořádali jen pro sebe, jiné i pro veřejnost.

Zvláště v prvních poválečných letech trpělo vojsko materiálním nedostatkem, který se projevoval částečně v ubytování a ve výstroji, ale zejména v kvalitě stravy, jež závisela na času, místě i jednotlivcích, kteří byli za stravování vojska zodpovědní. Stížnosti na kvalitu, a především na kvantitu vojenské stravy se v dobách první republiky dostávaly až do parlamentních interpelací. Zásadním příspěvkem ke stravování vojáků tak zůstaly balíčky a peněžní příspěvky z domova. Celkově byly životní podmínky vojáků spíše skromnější, i když situace v místních kasárnách rozhodně nebyla úplně špatná. Hůře na tom byli například v posádkách, které nově vznikaly v pohraničí a v horách, kde si museli vojáci někdy vystačit třeba jen s improvizovanými dřevěnými baráky.

Kasárna tady v Hradišti byla umístěna do poměrně kvalitně postavené budovy z 19. století, která sice neposkytovala takový komfort jako velkorysejší kasárenské novostavby z dvacátých a třicátých let dvacátého století, ale nabízela slušný standard ubytování. I když stále platilo, že si vojáci museli vždy pečlivě nacpat slamníky slámou, aby se jim na kavalcích co nejlépe leželo.

S první světovou válkou se také proměnila a modernizovala výstroj, objevily se novinky, například plynová maska nebo ocelová přilba. Z pěchotní výbroje přibýly nově především lehké kulomety. Další zbraně, jako třeba opakovací puška, byly jen mírně modifikované a více unifikované. I obyčejní vojáci se mohli v době první republiky stále častěji setkat s moderní technikou, jako byly tanky, obrněná vozidla nebo letadla.

**ZÁKLADNÍ VÝZBROJÍ JEDNOTLIVCE
NADÁLE ZŮSTÁVALA OPAKOVACÍ
PUŠKA. STARŠÍ TYPY POSTUPNĚ
NAHRADILA PUŠKA VZ. 24. PO ROCE
1945 SE S NÍ ALE JIŽ NOVÍ BRANCI
SETKÁVALI MÁLO, NAHRADILY JI
KOŘISTNÍ A SPOJENECKÉ ZBRANĚ.**

Velkou změnu představovalo zavedení uniforem v khaki provedení. Větší uniformita zdůrazňovala potlačení individuality, stejně jako ostříhání, které symbolicky i vizuálně znamenalo, že dosud nezávislý jedinec byl nucen se podrobit a stát se součástí vojenského kolektivu. Tlak na deindividualizaci a uniformitu samozřejmě vyvolával u vojáků potřebu vlastnit něco osobního, ne-vojenského, soukromého, barvitého. A tak vojáci ve svých vojenských kufřících shromažďovali nejrůznější (ne)vojenské tiskoviny, fotografická alba a také stále oblíbené vojenské památníky, jejichž tvorbu nyní dokonce podporovala i samotná armáda.

Ovšem pouze tehdy, pokud neobsahovaly protistátní obsah. Osobní prohlídky zaměřené na vyhledávání materiálů s komunistickou či nacionalistickou německou a maďarskou agitací tak nebyly vůbec ojedinělé. Mnoho záznamů, zápisků i kreseb v památnících bývalo zakončeno dovětkem „psáno na stráži“, jelikož tato kreativní činnost byla způsobem, jak si vojáci často krátili strážní službu, jeden ze symbolů každodenního života na vojně.

NABÍDKA VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU BYLA ŠIROKÁ. FOTBALOVOU JEDENÁCTKU BYLA SCHOPNÁ POSTAVIT VĚTŠINA ÚTVARŮ. NA SNÍMKU FOTBALISTÉ Z 2. HORSKÉHO PRAPORU.

Ke každodennosti však nepatřilo jen osvojování si vojenských řádů, pravidel a povinností nebo výuka a výcvik v otázkách boje či zacházení se zbraněmi, ale také nejrůznější formy užívání si života, zvláště v prostorách mimo objekt kasáren. Velmi výmluvná je v této souvislosti kapitola o zdravotnické službě v prvorepublikovém vojenském služebním řádu – zde se mimo jiné zdůrazňuje, že vojenský lékař má při každé vhodné příležitosti poučit mužstvo o nebezpečích pramenících z přenosu pohlavních nemocí a nadměrného požívání alkoholu. Armáda se však snažila řešit tyto problémy nejen varováním a represemi, ale také prakticky, takže pro potlačení nežádoucích jevů a projevů chování začala zřizovat tzv. vojenská zátíší.

Jednalo se o prostory určené pro chvíle oddechu, doplněné čítárnou-knihovnou, jež byla vybavená osvětovou a mravně hodnotnou literaturou. Součástí velkého zátiší mohly být herny, kantýna s kuchyní, prodejna denních potřeb či divadelní a promítací sál. Obchod s kantýnou, kde se dalo sehnat kuřivo a pivo, byl v rámci zátiší vybudován téměř vždy. I armáda pochopila, že mladí muži potřebují určitý únik ze služby, a to nejen kvůli fyzické, ale zejména psychické zátěži. Zátiší tak byla zřizována jako bohubilnější alternativa k návštěvám „nevhodných“ civilních podniků. Dalším nástrojem pro kontrolu volného času mužstva bylo organizované sportovní vyžití s pestrými nabídkami aktivit, od fotbalu až třeba po závodní lyžování. Výkonnostní sportovci mohli získat kvůli závodům i zvláštní dovolenou.

Tady u nás se konávaly hlavně fotbalové zápasy. Naši kluci, tedy kluci nejen z hradištského fotbalového oddílu, ale i z těch okolních, se s vojáky několikrát ročně utkali v tuhém zápase. A aby toho nebylo málo, šikovné fotbalisty z posádky si místní sportovní klub půjčoval na oblastní mistrovské zápasy. Byly to velké události, doprovázené drobným kulturním programem, často přišla zahrát venkovská kapela, a vždycky se končilo tady u nás v hospodě.

V opakujícím se běhu událostí, služebních povinností i různých volnočasových zábav měl voják zpravidla odsloužit osmnáct měsíců nebo celé dva roky – doba povinné služby se mezi válkami různě proměňovala. Nejdříve jako nováček – „ucho“ a po roce služby v dominantnějším postavení služebně staršího příslušníka mužstva („stará máza“, „stará pára“). Nadřazené postavení „mázy“ bylo i za první republiky evidentní, nicméně šikana mezi vojáky povinné služby byla tabuizovaná. Pokud se v dobových dokumentech o šikaně hovořilo, tak spíše jako o týrání mužstva ze strany důstojníků či poddůstojníků z povolání. Takové případy vyplávaly na povrch většinou až na základě novinových článků a parlamentních interpelací.

Když vezmu v úvahu všechny tyto skutečnosti, samotný výkon služby, leckdy materiální nedostatek, osobní frustrace, nebezpečí, je poměrně snadné si představit, jakou úlevu a pocit osvobození přinášel vojákům odchod do civilu.

Tohoto okamžiku se dočkal voják po odsloužení určeného času s povinností nahradit prezenční službu, kterou zameškal odpykáváním trestu nebo zvláštní dovolenou. Po propuštění z aktivní služby byl voják zařazen do I. zálohy, která měla v případě mobilizace doplnit prvosledové jednotky na požadovaný válečný stav. V I. záloze byl muž k dispozici do svých čtyřiceti let; následně byl převeden do II. zálohy, což znamenalo, že při mobilizaci bude určen pro pomocnou a strážní službu. V padesáti letech měl být voják v záloze definitivně propuštěn z branné moci. Do té doby měli záložníci povinnost účastnit se cvičení ve třetím, pátém, sedmém a devátém roce příslušnosti k záloze, a to v délce tří nebo čtyř týdnů. V praxi byla některá cvičení, typicky to poslední, záložníkům prominuta nebo zkrácena.

Přišel hektický rok 1938, kdy se do místní posádky hrnuli nejprve povolanci na mimořádná cvičení a v září i mobilizovaní záložníci. Když po Mnichovu odešli, zdálo se, že život půjde dál v zajetých kolejích. Na začátku března 1939 dokonce opět narukovali nováčci, kteří nemohli nastoupit v době mnichovské krize. Ty jsme již ale v naší hospodě moc pohostit nemohli. Přišla nacistická okupace a kasárna obsadila německá armáda. Českoslovenští pěšáci byli nahrazeni záložním útvarem určeným k výcviku příslušníků Wehrmachtu. Naši hospodu navštěvovali i němečtí vojáci, ale radost z toho nikdo neměl. Jejich přítomnost navíc odháněla českou klientelu.

Zavedený režim výkonu vojenské služby přerušila okupace a následně druhá světová válka. Odvodní komise zahájily svoji každoroční činnost ještě krátce před okupací v březnu 1939; 1. března 1939 pak nastoupili službu rekruti odvedení o rok dříve. Muži, jejichž odvody spadaly do období okupace a v době protektorátu odvedeni nebyli, vykonali povinnou vojenskou službu až po skončení války, často pouze ve zkrácené době. Dvouletá služba se opět týkala těch, kteří se narodili v roce 1923 a v letech následujících. Dalším návratem do vojenského života byl pro část českých záložníků nástup k výjimečné činné službě na začátku června 1945. Takto povolání příslušníci mužstva byli propouštěni postupně do prosince téhož roku.

MUŽI, KTERÍ PROŠLI VOJNOU V MEZIVÁLEČNÉ ÉŘE, SE KROMĚ CVIČENÍ VRÁTILI DO VOJENSKÉ UNIFORMY PŘEDEVŠÍM V DOBĚ DRAMATICKÝCH UDÁLOSTÍ ROKU 1938. NA SNÍMKU ZÁLOŽNÍCI V PRAZE BĚHEM ZÁŘIJOVÉ MOBILIZACE.

VOJÁCI JAKO OBRÁNCI A BUDOVATELÉ SOCIALISMU (1948–1989, SOCIALISTICKÉ ČESKOSLOVENSKO)

Poválečná československá armáda budovaná od roku 1945 se zčásti hlásila k prvorepublikovým principům; po únoru 1948 však byla vojenská služba plně podřízena ideologickým požadavkům vládnoucí komunistické strany, armáda se stala nástrojem kontroly i výchovy v lidově-demokratickém a později státně-socialistickém Československu.

Důsledky února 1948 a převzetí moci komunisty dopadly tíživě na celou společnost. Místo poválečného klidu a obnovy zničené země přišly drastické změny, které proměnily také život naší rodiny. V důsledku velmi rychlého znárodnění, které nakonec dopadlo i na ty nejmenší živnosti, jsme přišli jak o hospodu, tak o celé hospodářství. Pozingerovi byli najednou vykořisťovateli pracujících a kulaci. Nakonec bylo štěstí, že nikdo z rodiny nebyl jako „nepřítel lidovědemokratického zřízení“ uvězněn nebo násilně vysídlen. Marie mezitím zestárla a vychovala dceru Magdalenu. Ta dostala příjmení po matce, protože se narodila jako nemanželské dítě. Jejím otcem snad byl jeden z vojáků, kteří sloužili v nedalekých kasárnách a který s počátkem okupace zmizel kdesi v zahraničí. Když hospodu znárodnili, byla Magdalena už téměř dospělá a stejně jako před lety její matka, dobře zvládala hostinský provoz. Díky tomu tady mohla rodina zůstat – Magdalena se stala zaměstnankyní národního podniku Restaurace a jídelny a dál v hospodě pracovala. Říkalo se, že hospoda tyhle časy přežila jen díky přímlově jednoho z důstojníků, který za první republiky povinnou vojnu sloužil tady u nás a hospodu měl jako druhý domov. Když po únoru udělal kariéru a převeleli ho zase do Hradiště, nedokázal si službu bez téhle hospody představit. Marie brzy nato zemřela, nepřežila ztrátu hospody, která byla jako její druhé dítě.

Magdalena se později stala „odpovědnou vedoucí“ v dříve rodinném podniku. Zažila tady ledacos. Po srpnu 1968 ale začala chřadnout a ztratila téměř o vše zájem. Nakonec měla šťastný život, se svou první láskou vychovala čtyři děti, jedním z nich byl můj otec Karel. Také u něj se záhy projevil cit pro obchod a zájem o podnikání. Vyučil se číšníkem, pracoval v těch nejlepších podnicích a rozhodně neměl v úmyslu vracet se do „naší“ hospody. Přesto ale pokračoval v rodinné tradici a po vojně nahradil svoji matku Magdalenu jako odpovědný vedoucí téhle hospody U nádraží. Poté, co se angažoval v období pražského jara, totiž mohl být rád, že mu nová normalizační garnitura umožnila pracovat alespoň v nějaké hospodě a neskončil někde jako pomocný dělník. A tak se hospoda stala místem mého dětství. Pro vojáky z nedalekého útvaru pak stále představovala útočiště, kousek civilního světa uprostřed vojenské bezútěšnosti, kterou ještě umocňoval pocit nesvobody jako nedílná součást života v tehdejším Československu.

Změněné společenské poměry se bezprostředně odrazily také v odvodech, odvedeno bývalo až 85 % všech mladých mužů, včetně fyzicky i psychicky méně vhodných jedinců s neukončeným základním vzděláním, dříve soudně trestaných, či se závislostí na alkoholu. Jakékoliv morální výhrady nehrály při odvodním řízení roli, rozhodoval pouze zdravotní stav. Pokud se nezlepšil ani po odložení odvodu, dostal neschopný branec tzv. modrou knížku, doklad o zproštění vojenské služby. Snaha vyhnout se základní vojenské službě byla tak silná, že po desetiletí vedla k riskantním pokusům modrou knížku získat, a to i za cenu ohrožování vlastního zdraví či riskování trestněprávního postihu.

Po celých čtyřicet let zůstávala základní služba povolanců až na výjimky dvouletá. Od počátku padesátých let 20. století pak většina vysokoškoláků absolvovala – podle sovětského vzoru – vojenskou přípravu během studia a následně roční službu. Absolventi vysokých škol měli jako důstojníci v záloze na nižších funkcích doplňovat důstojnický sbor. Branné povinnosti podléhali všichni občané ve věku 17 až 60 let, k odvodu museli muži od 18 let.

STEJNĚ JAKO V MINULOSTI, STŘÍHÁNÍ MĚLO NADÁLE ZNAČNOU SYMBOLICKOU ROLI. DOSUD NEZÁVISLÝ JEDINEC BYL TÍMTO AKTEM NUCEN SE PODROBIT A STÁT SE I VIDITELNĚ SOUČÁSTÍ VOJENSKÉHO KOLEKTIVU.

Ke splnění základní vojenské služby byli mladí muži posíláni do míst velmi vzdálených od svého bydliště, což ještě podtrhovalo jejich pocit vykořenění a osamění v novém působišti. Po příchodu do kasáren probíhala prezence před komisí, zdravotní prohlídka a očkování. Tím se branci stali vojáky a byli ustanoveni do některé vojenské funkce. Následovalo stříhání – podle řádu vnitřní služby mohla být délka vlasů na přední části hlavy maximálně pět centimetrů, na zadní části ne níže než tři centimetry nad límec košile. Poté voják obdržel výstroj, nosit civilní oblečení bylo zakázáno po celou dobu služby.

Během prvního měsíce prodělali vojáci tzv. přijímač, tedy základní výcvik, během něhož si měli osvojit pravidla kázně, seznámit se s všeobecnými povinnostmi, ovládat osobní zbraň, získat základní návyky vojáka v boji a také se naučit pochodovat. Pro většinu povolanců představoval přijímač setkání se zcela odlišným způsobem života, nadměrnou fyzickou zátěží a úplnou izolací, což mělo za následek šok. Na závěr přijímače skládali nováčci vojenskou přísahu. To byl také první moment, kdy se od příchodu do kasáren dostali za jejich zdi, na vycházku.

Stejně jako před Velkou válkou a jako za první republiky, vojáci z nedalekých kasáren trávili vycházky nejčastěji tady v hospodě. Třeba i proto, že byli hodně daleko od domova, a tak se za svými blízkými a do známých míst nestačili během několikahodinové vycházky dostat.

Oficiálně měla vojenská služba přetvářet mladé muže v obětavé obránce vlasti a uvědomělé budovatele socialismu. Vojáky mělo ovlivňovat nejen prostředí, kolektiv a izolace ale také působení zástupců pro věci politické a pravidelná politická školení mužstva. Nadměrná ideologizace, a především formálnost přístupu ve skutečnosti zklamaly. Část vojáků snad brala vojenskou službu jako možnost získat znalosti a zkušenosti. Pro drtivou většinu se však jednalo o ztracené dva roky života, které se vojáci snažili s co nejmenšími problémy přežít. Politické působení přitom brali jako nutné zlo. Omílání frází tak vedlo spíše k prohlubování individuálního odporu nebo apatii ke komunistické ideologii.

VOJENSKÁ SLUŽBA
POTVRZOVALA JIŽ ZNÁMÝ
POZNATEK: SKUTEČNÝ NÁZOR
NA SPOLEČENSKOU REALITU JE
LEPŠÍ SI NECHAT PRO SEBE.

Nejen tato politická „výchova“, ale také časté kázeňské tresty kvůli konfliktům s vojenskými řády, deziluze ze života v uzavřené zemi, realita služby, tíživé životní podmínky nebo strach z nebezpečí, to vše vedlo k frustracím a v konečném důsledku i k nejrůznějším formám patologického chování, především alkoholismu.

Pro část vojáků základní služby se konzumace alkoholu stala „lékem na všechno“, jehož užívání přesahovalo jakoukoliv míru. Někteří kluci, kteří sem přijeli jako vyjukaní mladí chlapci, odjížděli jako alkoholici, silní kuřáci, další si zvykli využívat příležitost pro nejrůznější podvody či machinace.... Býval to smutný pohled.

Přesto později přiznávali, že vojna pro ně představovala první zkušenost s jiným prostředím, v němž byli nuceni naučit se vycházet s náhodně shromážděnými vrstevníky, s nimiž sdíleli nepřetržitě stejný stísněný prostor po celou dobu služby. A byli zde určitým způsobem vychováni k samostatnosti, zodpovědnosti a rozhodování. Vzpomínají i na to, jak se seznámili se zbraněmi a získali k nim respekt. Také tuto zkušenost později hodnotí pozitivně, nebo přinejmenším s nostalgií.

Pravdou zůstává, že někteří z vojáků-základáků si opravdu až v kasárnách poprvé v životě ustlali svou postel. Což byla samozřejmě pouze jedna z mnoha nových povinností, s nimiž se museli seznámit a osvojit si je. Běžný den vojáka začínal budíčkem v šest hodin; dále ranní cvičení, úklid místností a prostoru roty, úprava lůžek, mytí a ranní prohlídka – kontrola osobního stavu, vnějšího vzhledu a hygieny; ráno zakončovala snídaně. Následovalo šest výcvikových hodin, zaměřených především na nácvik ovládání zbraní, vojenské techniky a jejího ošetřování. Poté byla vydána strava a po obědě nastal čas věnovaný ošetřování výzbroje a samostatné přípravě, politickovýchovné práci, sportovní činnosti a osobnímu volnu. Den završila večerní prověrka, večerka v deset hodin, a nakonec osm hodin spánku. K zajištění chodu vnitřní služby, ke strážní službě a plnění dalších úkolů se určovala celodenní směna útvaru. Kromě stráží ji tvořili zejména dozorčí různých úseků útvaru a pracovní směna v kuchyni. Vojáci základní služby věnovali mnoho času také údržbě kasáren a zajišťování chodu útvaru.

Každý voják měl přidělenou osobní zbraň, kterou byla do padesátých let puška nebo samopal vzor 24/26. Během první poloviny šedesátých let byli prakticky všichni vojáci základní služby přezbrojeni útočnými puškami SA-58. Zbraně se vydávaly jen pro plnění úkolů výcviku, jinak byly střeženy ve zbrojních skladech. Mladí muži se také učili ovládat těžkou vojenskou techniku, včetně tanků a děl. Zůstaly jim odepřeny pouze sofistikovanější zbraně, k jejichž ovládání bylo třeba více času než dvouletá služba. Vytipování branci absolvovali již před nástupem vojenské služby kurs pro řízení nákladních automobilů, radiotelegrafický či parašutistický výcvik. V neposlední řadě armáda využívala vojáky různých civilních profesí, například kuchaře nebo elektrikáře.

Kromě toho musela armáda národnímu hospodářství nahrazovat obrovské odčerpání pracovních sil, které přinášelo povolání vojáků ke dvouleté službě. A tak se vojsko každoročně účastnilo rozsáhlých výpomocí v zemědělství i v průmyslu. Vedle toho byly některé útvary určeny k čistě pracovním činnostem. A brancům důležitých profesí, jako byli například horníci, se umožňovalo absolvovat zkrácenou náhradní službu v délce pěti měsíců. Další formu těchto výpomocí představovaly nejrůznější „dobrovolné“ pracovní brigády vojáků. Armáda prostě využívala vojáky jako levnou pracovní sílu.

ARMÁDA VYUŽÍVALA VOJÁKY JAKO LEVNOU PRACOVNÍ SÍLU. NĚKTEŘÍ STRÁVILI DOBU SVÉ SLUŽBY TŘEBA V KOTELNĚ.

Navíc jako pracovní a bojovou sílu, o kterou bylo postaráno velmi spartánsky. Ve společných ložnicích připadalo na osobu 2,5 až 4 m² plochy, běžné bylo využívání patrových postelí, výstroj a věci osobní potřeby se musely vejít do skříně a stolku. Prostředí vojenských útvarů bylo strohé, stísněné a opotřebované. Na koupání měl voják nárok nejméně jednou týdně, v té době si měnil i osobní prádlo, lůžkoviny a ručníky. Kromě hygienických poměrů vojenské řády určovaly podrobně také ubytování, pravidla úklidu či topení, ovšem pouze teoreticky, realita běžného života leckdy nedosahovala standardů předepsaných řády.

**PROSTŘEDÍ VOJENSKÝCH
ÚTVARŮ BYLO STROHÉ,
STÍSNĚNÉ A OPOTŘEBOVANÉ.
VÝSTROJ A VĚCI OSOBNÍ
POTŘEBY SE MUSELY VEJÍT DO
SKŘÍNĚ A STOLKU.**

Napětí mezi finančními náklady na fungování početné armády a možnostmi nevýkonné československé ekonomiky odnášeli nejvíce vojáci základní služby. Takzvané staromazáctví mělo praktický obsah: bylo nástrojem přerozdělování na vojně trvale nedostatkových hodnot, jako byly peníze, volný čas, pohodlí, klid, lepší jídlo, sportovní vyžití. Staromazáctví zajišťovalo neoprávněné výhody a privilegia, například přednostní odběr stravy, uvolnění od práce, úklidu, náročných a nepopulárních činností, ale také úsluhy, finanční a materiální vykořisťování služebně mladších vojáků. V extrémních formách docházelo k psychickému a fyzickému násilí, často pod vlivem alkoholu.

**PROSTORY KASÁREN
NEPOSKYTOVALY ESTETICKOU
ÚLEVU OD POVINNOSTÍ A
KAŽDODENNÍHO NAPĚTÍ.
FRUSTRACI Z ŠEDIVÉHO ŽIVOTA
NADŘÍZENÍ IGNORovali.**

Voják základní služby pobíral symbolické služné ve výši zhruba šest procent běžného civilního platu. Služné sice mělo zohledňovat dosažené vojenské hodnosti či funkce, ale drtivá většina vojáků byla trvale podhodnocena, a proto nucena dotovat svůj pobyt na vojně z podpory rodiny. Kromě toho bylo vojákovi poskytnuto naturální zajištění, tedy výstroj, proviantní zabezpečení, „politicko-osvětové zabezpečení“, dopravní náklady, ubytování nebo zdravotnické a kulturní zabezpečení.

K tomu náležely například politickovýchovné světnice a knihovny na jednotlivých útvarech, nebo zájmové kroužky a umělecké soubory, které zde rozvíjely svou činnost. Vedle toho se promítaly filmy, a s programy přijížděli do kasáren také profesionální umělci. Oficiálně byly preferovanými oblastmi trávení volného času sport, kultura a technické dovednosti. Účelné využívání volna mělo mít především výchovný význam. Ale i v podporovaných činnostech hledali vojáci hlavně mentální či skutečný únik z šedi kasáren.

Skutečný únik, byť dočasný, však přinášela až dovolená, která byla s výjimkou let 1950–1960 nároková. Vojáci základní služby se mohli podívat domů v každém roce služby na dobu deseti dnů. Naopak krátkodobé dvoudenní volno k opuštění posádky, tzv. opuštěk, bylo vždy kázeňskou odměnou. Takže pokud neměl voják mimořádné výsledky nebo byl dokonce kázeňsky trestán, mohl se do vzdáleného domova podívat jen jednou za rok na dovolenou.

Vlastně se ani nedivím, že asi nejčastěji trávili vojáci svůj volný čas konzumací alkoholu. Pilo se na vycházkách v hospodách či restauracích, a pokud se podařilo tajně dostat alkohol do kasáren, tak se pilo během volných chvil i tam. Proto byla hospoda pomyslným druhým domovem vojáka, kde se zapíjely chvíle těžké i radostné, z nichž nejradostnější byl bezpochyby odchod z vojny. Ten se na jaře i na podzim každoročně projevoval také výtržnostmi, při nichž nechyběl alkohol, někdy došlo na vážná zranění nebo dokonce smrtelné úrazy.

Voják byl před odchodem do zálohy povinen plně nahradit službu zameškanou překročením dovolené, výkonem kázeňského trestu vězení, zběhnutím nebo svévolným odloučením. Nasluhující vojáci zpravidla setrvali v kasárnách v nečinnosti, protože pro ně již žádný výcvik nebyl plánován. Tzv. nasluhování představovalo problém i pro národní hospodářství, protože v součtu šlo o ztráty desetitisíců pracovních dnů.

Pro vojáky v záloze do šedesáti let věku nicméně vojna zcela neskončila – byli běžně povinni postupně vykonat celkem šestnáct týdnů vojenských cvičení, aby si udrželi získané vojenské schopnosti, případně mohli být přecvičeni pro užívání nové techniky. V praxi ovšem bývali vojáci povoláni na cvičení obvykle jen málo využiti. Zároveň tato povinnost vyvolávala pnutí mezi požadavky armády a potřebami pracovních sil ve státní ekonomice. V sedmdesátých letech se totiž povolávalo ročně zhruba 135 000 vojáků v záloze na čtyřtýdenní vojenská cvičení.

SOUČÁSTÍ NEOFICIÁLNÍCH TRADIC VOJÁKŮ ZÁKLADNÍ SLUŽBY BYLO ZDOBENÍ „KOŠILE DO CIVILU“. ŠLO O POSLEDNÍ VYUŽITÍ BÍLÉ KOŠILE, KTEROU DOSTAL VOJÁK PŘI PŘÍCHODU NA VOJNU PRO PŘÍSAHU A DALŠÍ SLAVNOSTNÍ PŘÍLEŽITOSTI.

NA CESTĚ K PROFESIONÁLNÍ ARMÁDĚ (1990–2004, ČASY DEMOKRATICKÉ)

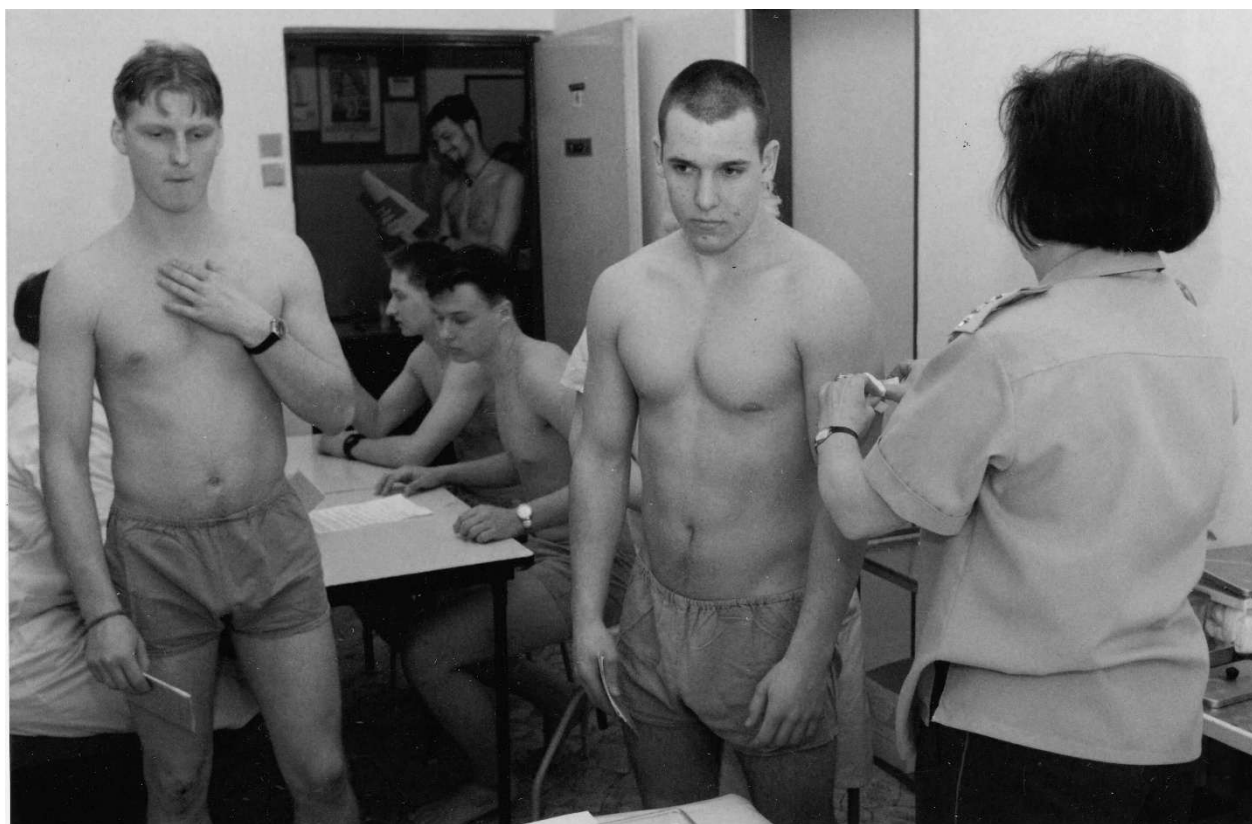
A tak tady od padesátých let nastupovali noví a noví vojáci a po dvou letech odsud odcházeli, někteří trochu více „jako chlapi“, jimiž se měli na vojně stát, ale téměř všichni s pocitem zmařeného času. Táta dobře vycházel s vojáky i důstojníky, takže se mu podařilo rozvinout docela zajímavý „byznys“ s čímkoliv – byl schopen opatřit vše, co v kasárnách chybělo, od alkoholu, přes výběrové potraviny až po nějakou tu erotickou literaturu.

A já tady vyrostla. Vždycky mě bavilo být v hospodě, vlastně jsem jiné prostředí ani neznala. Takže bylo vlastně přirozené, že se vyučím v oboru a stanu se servírkou. Díky tátovým známostem jsem se dostala na střední hotelovou školu v Karlových Varech, což byla na konci osmdesátých let opravdová špička v oboru, dokonce tam měli i třídu, kde se připravovaly letušky pro Československé aerolinie. Já nastupovala v roce 1985 a po maturitě jsem od léta 1989 nastoupila do hotelu Thermal. Hned následující rok jsem ale odjela do Vídně a tam pracovala v baru. Na začátku devadesátých let se nás tam takových holek sešlo bezpočet.

Táta mezitím v dražbě v malé privatizaci koupil hospodu, která naší rodině patřila od 19. století. Hned začal uvažovat o modernizaci, už se viděl, jak barák rekonstruuje na malý rodinný hotel, jaké jsou k vidění v Rakousku nebo jinde „na západě“. K těm úvahám ho vedla i skutečnost, že všechny změny, ke kterým došlo po listopadu 1989, se promítly také do průběhu výkonu vojenské služby, a tím do fungování hospody. Dřívější jistota stále „klientely v zeleném“ se začala a rozpadat.

Lidé sice formálně uznávali nutnost existence armády, nebyli si však jisti jejím smyslem ani podobou samotné vojenské služby. Pod tlakem demokratizace a s nově nabytou možností jednotlivců svobodně rozhodovat o vlastním životním směřování postupně klesal počet branců uznaných způsobilými k výkonu vojenské služby. Viditelným projevem těchto změn byl i vznik alternativy v podobě služby civilní, a to hned v roce 1990 (zpočátku byla o polovinu delší než standardní vojna, později byla prodloužena na její dvojnásobek). Nově bylo také snazší získat negativní lékařský posudek, což společně s větší tolerancí odvodních komisí vedlo k tomu, že celá řada mladých mužů byla zproštěna služby ze zdravotních či sociálních důvodů.

**NEUSTÁLE KLESAJÍCÍ MÍRA
ZDRAVOTNÍ SCHOPNOSTI VYKONAT
SLUŽBU BYLA OVLIVŇOVÁNA JAK
CIVILIZAČNÍM VÝVOJEM, TAK
INDIVIDUÁLNÍ SNAHOU VYHNOUT SE
SLUŽBĚ FALŠOVÁNÍM ZPRÁV O
ZDRAVOTNÍM STAVU.**

Navíc v devadesátých letech, po skončení studené války vojenská služba a Armáda České republiky nepatřily k politickým prioritám, což bylo na jejich fungování patrné. Pozornost se soustředila spíše na personální odliv mladých vojáků z povolání či na odchody a rekvalifikace déle sloužících vojáků; samotní „základáci“ se nezřídka ocitali na okraji politického zájmu. Dlouhodobě se projevovaly důsledky sporu o to, zda zachovat armádu konskripčního (branného) typu, nebo přejít k její profesionalizaci, která však byla ve své době považována za ekonomicky příliš náročnou. Celkově se v nových poměrech základní vojenské službě prakticky nepodařilo dát novou, demokratickou náplň, a tak byla nadále většinově vnímána spíše jako oběť či ztráta.

Denní režim do značné míry navazoval na předlistopadové období, postupně však byly zaváděny některé demokratizační prvky. Vztahy mezi vojáky z povolání a vojáky základní služby i nadále nebyvaly vždy harmonické; přetrvávajícím problémem zůstával neformální systém tzv. mazácké vojny, ústící v projevy extrémního šikanózního násilí. Toto služební tabu se dařilo prolamovat jen postupně, stále častěji se však objevovaly systémové snahy problém řešit. Patrně nejviditelnějším krokem bylo vtělení paragrafu o porušování práv a chráněných zájmů vojáků do trestního zákona.

V prvních měsících a letech po listopadové revoluci se zkracování služby a odchod vojáků do civilu projevily nepříznivě v tom, že stanovené úkoly musel vykonávat omezený počet osob. Jindy každodenní režim rámovalo omezování výcviku či limitované zásoby munice, pohonných hmot a materiálu. Na druhé straně byl od devadesátých let kladen stále větší důraz na kvalitu a dostatečné množství stravy, přestože stále nebylo možné armádní standardy srovnávat s civilním světem, zejména z hlediska pestrosti a částečně i kvality jídel.

Pod tlakem veřejné kritiky se postupně zlepšovala nejen kvalita stravování, ale také ubytování a části materiálního vybavení. Vizuelním symbolem změny se stalo zavedení stejnokroje vzor 95. Významnou výhodou představovala možnost sloužit v posádce blízké trvalému bydlišti, což vojákovi umožňovalo častější návštěvy blízkých. Mizely také některé dřívější vojenské „pilíře“ služby, jako byly hromadné ranní rozcvičky. Běžná služba se tak z hlediska denního režimu přibližovala civilnímu zaměstnání. Stejně jako v předchozím období však vojenskou službu provázely nejrůznější mimořádné události, ať již to byly vážné úrazy a dopravní nehody, nebo projevy kriminality – krádeže, ilegální obchody či zpronevěry, a to především vojenského materiálu a pohonných hmot.

K nejvýraznějším změnám, které vojáci po roce 1989 zažívali, patřilo odpolitizování a zcivilnění trávení volného času. Souviselo to s nastolením svobodných poměrů ve společnosti a s omezením vlivu, či dokonce zánikem dosavadních oficiálních institucí, jako byly masové mládežnické organizace nebo oficiálně organizované soutěže a aktivity, například Armádní soutěž umělecké tvořivosti. Vojáci však stále představovali vděčné publikum, a tak do posádek a k útvarům dále zajižděly osvědčené umělecké a hudební soubory.

Negativním důsledkem vycházek mimo kasárna se stávalo narušování veřejného pořádku, výtržnosti a násilné činy, často páchané pod vlivem alkoholu. Od roku 1990 byli vojáci mimo jiné na svých vycházkách pod dohledem nově zřízené Vojenské policie. Navzdory otevírajícím se hranicím naopak ubývalo případů zběhnutí, což lze připisovat celkovému zlepšení podmínek výkonu služby i demokratickému režimu. Nadále se však vyskytovaly nejtragičtější případy v podobě vražd a sebevražd, nezřídka motivovaných psychickými a mezilidskými problémy zúčastněných. Stále palčivější problém představovalo také užívání drog, jež vycházelo ze situace ve společnosti, jejímž neformálním zrcadlem armáda byla.

OD ROKU 1990 BYLI VOJÁCI MIMO JINÉ NA SVÝCH VYCHÁZKÁCH POD DOHLEDEM NOVĚ ZŘÍZENÉ VOJENSKÉ POLICIE.

Dlouhodobě pak vojáci nastupovali a pomáhali při mimořádných událostech, často patřili mezi první, kteří zasahovali při pohromách a neštěstích, což v případě úspěchu posilovalo prestiž armády u místních obyvatel i širší veřejnosti. V konkrétních místech se ale vojáci nezřídka setkávali s projevy odporu veřejnosti vůči své přítomnosti. Častěji se také řešila otázka uvolnění kázně, což bylo vnímáno jako projev znovunabyté svobody a nezávislosti. Ale možná šlo jen o to, že vojáci nyní měli více možností trávit čas za zdmi kasáren a byli tak v daném místě viditelněji přítomní.

Velmi pozitivně mladí muži přijímali změnu, kterou byla možnost vycházet z kasáren v civilním oděvu, tedy vymanit se z odosobněné uniformity. Ve volném čase, jež trávili na půdě kasáren, se vedle nezbytného odpočinku otevíral větší prostor k seberealizaci – ať již to byla osobitá výzdoba ubikací, včetně erotických motivů, nebo využívání nově dostupné spotřební elektroniky, zejména sledování videokazet, později mobilní komunikace, nebo dokonce používání osobních počítačů a hraní videoher. Přes veškeré snahy o nápravu však zůstávalo kasárenské prostředí místem výskytu sociálně patologických jevů, mezi něž patřily zejména alkoholismus, užívání drog a šikana.

Navzdory svobodnějším poměrům vojáci i jejich blízcí nadále toužebně očekávali a posléze bouřlivě oslavovali odchod do civilu jako důležitý životní mezník. Vojáky základní služby, kteří se z pohledu nadřízených osvědčili, oslovili velitelé či armádní náboráři ještě před odchodem do civilu s nabídkou pokračovat ve službě jako vojáci z povolání. Nábor mezi „základáky“ zesílil po roce 2002, kdy bylo v souvislosti s připravovanou profesionalizací armády potřeba doplnit k již početnému důstojnickému sboru také dostatečné počty vojáků a poddůstojníků.

**V DEVADESÁTÝCH LETECH SE ŘADA VOJÁKŮ
VYKONÁVAJÍCÍCH ZÁKLADNÍ VOJENSKOU SLUŽBU
PŘIHLÁSILA TAKÉ DO NOVĚ SE FORMUJÍCÍCH
JEDNOTEK VYSÍLANÝCH DO ZAHRANIČNÍCH MISÍ.
FOTOGRAFIE Z VÝCVIKOVÉHO STŘEDISKA PRO
MÍROVÉ SÍLY OSN V ČESKÉM KRUMLOVĚ (ZIMA
1991/1992).**

Vzhledem k ekonomickým a personálním omezením bylo povolávání záložníků na cvičení po roce 1989 spíše výjimečnou záležitostí, příznačnou zejména pro první porevoluční léta. A jak se blížila profesionalizace armády, objevovala se systematictější snaha využít potenciál záložníků, povolávat služby ochotné absolventy vojny na dobrovolná vojenská cvičení (od roku 1999) a zřídit aktivní zálohy ozbrojených sil (2004). To vše s cílem doplnit mírové počty profesionální armády.

Protože základní vojenská služba zaniká, omezuje se systém odvodního řízení pouze na případ vyhlášení stavu ohrožení státu či válečného stavu. Nový branný zákon, s účinností od ledna 2005, počítá jak s odvody, tak s potenciálním výkonem služby bez rozdílu pohlaví.

Jak se začaly snižovat počty vojáků a zároveň se zmírnily podmínky výkonu služby, mladí muži byli zařazováni do útvarů blíže svému bydlišti a také měli možnost častěji jezdit domů, hospoda už nebyla tím jediným útočištěm připomínajícím domov a prostorem pro vybočení z vojenského života. Ubylo vojáků, postupně je nahrazují víkendoví hosté, kteří sem začínají jezdit na výlety, a také chalupáři, kteří zůstávají věrni krásám tohoto kraje. A já, zatím poslední z rodu Pozingerů, určitě najdu způsob, jak tuhle hospodu dál provozovat, jak udržet rodinnou tradici...

SLAVNOSTNÍ POCHOD NOVÝCH PŘÍSLUŠNÍKŮ VZDUŠNÝCH SIL ARMÁDY ČR, KTEŘÍ SLOŽILI SLAVNOSTNÍ VOJENSKOU PŘÍSAHU 6. SRPNA 1999 V HRADCI KRÁLOVÉ (ČTK / ALEXANDRA MLEJNKOVÁ).

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA A ČASOVÁ OSA
ILLUSTRATIVE PHOTOS AND TIMELINE

DATUM / DATE	UDÁLOST / EVENT	POPIS / NOTES
červen–srpen 1866 June–August 1866	prusko-rakouská válka Austro-Prussian War	Po prohrané válce došlo v habsburské monarchii nejen ke státoprávním změnám, ale přistoupilo se též k zásadní reorganizaci vojska. Following the defeat, the Habsburg Monarchy underwent not only constitutional changes but also a fundamental reorganization of its armed forces.
2. dubna 1868 April 2, 1868	konec bílých kabátců End of White Coats	Ministerský výnos zavedl u pěchoty blůzy v méně demaskující tmavě modré barvě. Nahradiť tak do té doby tradiční bílou barvu jednotně stanovenou za vlády Marie Terezie. A ministerial decree introduced a less revealing dark blue blouse for infantry, replacing the traditional white color that had been standard during the reign of Maria Theresa.
5. prosince 1868 December 5, 1868	branný zákon Conscription Act	Zavedení všeobecné branné povinnosti v Rakousko-Uhersku. Introduction of universal military service in Austria-Hungary.
1. listopadu 1873 November 1, 1873	nový služební řád New Service Regulations	V platnost vešel základní normativ, podle něž se řídil život v armádě. S četnými novelizacemi a doplňky účinkoval až do zániku monarchie v roce 1918. The basic regulations governing life in the army came into force. With numerous amendments and additions, they remained in effect until the end of the monarchy in 1918.
2. října 1882 October 2, 1882	novela branného zákona Amendment to the Conscription Act	Zavedla mj. osmítýdenní výcvik pro náhradní záložníky a prodloužila délku prezenční služby u válečného námořnictva na čtyři roky. Among other measures, it introduced eight weeks of training for reserve replacements and extended active service in the navy to four years.

1886–1888	zavádění opakovacích pušek do výzbroje	Jednoranné zadovky Wänzel a Werndl používané od roku 1867 nahrazovaly pětiranné opakovačky systému Mannlicher.
1886–1888	Introduction of Repeating Rifles	The single-shot Wänzel and Werndl rifles used since 1867 were gradually replaced by five-shot Mannlicher repeating rifles.
11. dubna 1889	nový branný zákon	Oběma zeměbranám byly přiděleny vlastní odvodní kontingenty i náhradní zálohy. Odvodní věk se posunul na 21 let.
April 11, 1889	New Conscription Act	Both Landwehr forces received their own recruitment contingents and reserve formations. The draft age was raised to 21.
1908	polní stejnokroj v barvě štičí šedi	Zkušenosti z búrské a rusko-japonské války vyzdvihly význam maskování a podnítily diskusi ohledně barvy polního stejnokroje i v Rakousko-Uhersku. Ze zkoušek vyšel vítězně specifický modro-šedý odstín.
1908	Pike-Grey Field Uniform	Experience from the Boer War and the Russo-Japanese War highlighted the importance of camouflage and stimulated debate on the color of field uniforms in Austria-Hungary. A distinctive blue-grey shade emerged as the preferred option.
5. července 1912	nový branný zákon	Kromě navýšení odvodních kontingentů zákon obsahoval také zkrácení prezenční služby.
July 5, 1912	New Conscription Act	Besides increasing conscription quotas, the law also provided for a reduction in the length of compulsory active military service.
31. července 1914	všeobecná mobilizace	Na vrcholu krize vyvolané sarajevským atentátem Rakousko-Uhersko uvedlo své vojsko do válečného stavu.
July 31, 1914	General Mobilization	At the height of the crisis triggered by the Sarajevo assassination, Austria-Hungary placed its armed forces on a war footing.

1868-1918: NA SNÍMKU MEZI ŠOHAJI Z VACENOVIC NA KYJOVSKE STÓJÍ I JEJICH STAROSTA, KTERÝ JE DOPROVÁZEL, ABY DOSVĚDČIL JEJICH TOTOŽNOST. NA KONCI DNE PO VERDIKTU ČERSTVÍ ODVEDENCI SLOŽILI PŘÍSAAHU A SVÉ KLOBOUKY OZDOBILI POPULÁRNÍMI PAVÍMÍ PERÝ.

1868-1918: A GROUP OF ŠOHAJI (YOUNG MEN, LADS — A DIALECT WORD FROM THE SLOVÁCKO REGION) FROM VACENOVIC IN THE KYJOV DISTRICT, ACCOMPANIED BY THEIR MAYOR, WHO CAME ALONG TO VOUCH FOR THEIR IDENTITY. AT THE END OF THE DAY, ONCE THE VERDICT HAD BEEN GIVEN, THE NEWLY ENLISTED MEN TOOK THEIR OATH AND ADORNED THEIR HATS WITH THE CUSTOMARY PEACOCK FEATHERS.

Přijmi srdečný pozdrav a milou vzpomínku jakýse
 ještě na svátku a pak na asent. Jít se těšimna Vás který
 z vás to odsere ale, dítam rě vas několik letos lude ale
 škodit vám to nebude žádnému. Máme sedí svíce vřtí nes když
 sme narukovaly, jirdime na skreci ráte, to jo
 tam jak jo něco maličko hned raptor
 sem taky byl, **VESELÉ** sem taky dostal
 4 marsarmstirung k raportu ale to nás nepraví.
 je to ra hlavon **VELIKONOCE!** Dnes máme kasárnik
 celý cuk. Jestli přijedou na uraub nevím jestli uráit
 budou ale snad jo. Tak co děláte, flámujete
 pořad hraje se snopla o t p.
 Pozdrav na bratra t. a kamarády.
 Srdečně vše zdraví
 Tvoj kamarád JCh. Na zdar!!!

1868–1918: DÍKY POŠTĚ MOHL VOJÁK ALESPŮŇ NA DÁLKU UDRŽOVAT SVÉ DOSAVADNÍ SOCIÁLNÍ VAZBY. TOUTO CESTOU PŘÍCHÁZELA I MATERIÁLNÍ POMOC. BALÍČKY S JÍDLEM PŘILEPŠILY HLADOVÉMU ŽALUDKU A PENĚŽNÍ POUKÁZKY POMÁHALY ZMÍRNIT VĚČNĚ NAPJATOU FINANČNÍ SITUACI.

1868–1918: THANKS TO THE MAIL, SOLDIERS WERE ABLE TO MAINTAIN THEIR EXISTING SOCIAL TIES, AT LEAST FROM A DISTANCE. MATERIAL AID ALSO ARRIVED THROUGH THIS CHANNEL. FOOD PACKAGES PROVIDED RELIEF FOR HUNGRY STOMACHS, AND MONEY ORDERS HELPED EASE THE PERPETUALLY STRAINED FINANCIAL SITUATION.

1868–1918: PO OBĚDĚ. SNÍMEK Z POZŮSTALOSTI FOTOAMATÉRA ZACHYTL NA PAMÁTKU OSAZENSTVO SVĚTNICE JEDNOROČNÍCH DOBROVOLNÍKŮ. JAK PROZRAZUJE MOBILIÁŘ A JÍDELNÍ NÁČINÍ, VOJÁCI SE TEHDY STRAVOVALI U STOLŮ V TÉŽE MÍSTNOSTI, KDE SPALI.

1868–1918: AFTER LUNCH. A SNAPSHOT FROM THE ESTATE OF AN AMATEUR PHOTOGRAPHER CAPTURED, AS A KEEPSAKE, THE OCCUPANTS OF A ROOM OF ONE-YEAR VOLUNTEERS. AS THE FURNISHINGS AND DINING UTENSILS REVEAL, SOLDIERS AT THAT TIME TOOK THEIR MEALS AT TABLES IN THE VERY ROOM WHERE THEY SLEPT.

K. k.

1881
195 RC

Landwehr-Reservist.

Infanterist lit. Infanterie *Stěpanek Adalbert* geboren
im Jahre 18 *61* in *Bladno*, Bezirk *Smichow*,
Land *Böhmen*, *Katholische* Religion, *ledigen*
Standes, *gewesen* hat im Heere bei dem *1. k. u. k. Inf. Reg. Nr. 28*
durch *10* Jahre, *9* Monate, *13* Tage als *Infanterist, lit. Inf.* gedient
weiter bei dem Landwehr-*Regiment* ab *33* durch *2* Jahre, — Monate,
— Tage als *Landwehrmann lit. Infanterie* gedient
von und aufwärts gedient.

Dieser ———
ist berechtigt, ——— zu tragen.
Nachdem *Infanterist lit. Infanterie Stěpanek Adalbert*
der gesetzlichen Dienstpflicht vollkommen genügt hat, so wird derselbe auf Grund des
§. 52 des Wehrgesetzes mit *31* *ten* *December* 18 *93* aus dem Verbanke
der Landwehr entlassen und ihm diese Urkunde ertheilt.
Dieser *Man unterschreibt das Landwehrgesetz und geht lit. Inf. am 31.*
December 1893 in das 1. k. u. k. Inf. Reg. Nr. 28 in das 1. k. u. k. Inf. Reg. Nr. 28
Prag am *31* *ten* *December* 18 *93*

Přívojní lit. voják *Stěpanek Vojtěch* narozený
roku 18 *61* v *Bladno*, okresu *smichovském*,
země *česká, katolického*, náboženství *proboštního*
stavu *stara a hradba*, sloužil ve vojsku u *1. k. u. k. Inf. Reg. Nr. 28*
po *10* let, *9* měsíců, *13* dní jako *přívojní lit. proboštní*
dále u *33. prapore* zemské obrany po *2* let, — měsíců,
— dní jako *zeměbránc lit. česká armáda a povstání*

Tento ——— má právo
nositi ———
Poněvadž *přívojní lit. voják Stěpanek Vojtěch*
zákonné povinnosti služební úplně vyhověl, tedy se na základě §. 52 bran-
ného zákona dnem *31. prosince* 18 *93* ze svazku obrany zemské
propouští a vydává se jemu listina tato.
Tento *manž. podléhá povinnosti domobraně a náležitě 31. 12*
Praga dne *31. prosince* 18 *93*

Resinger v. j.

(Deutsch-Böhmisch.)

1868–1918: KAŽDÉHO ZÁLOŽNÍKA PROVÁZELA TATO KNÍŽEČKA ZBYTKEM JEHO NEAKTIVNÍ SLUŽBY A PŘED ÚŘADY MU SLOUŽILA JAKO DOKLAD, ŽE DOSTÁL VŠEM SVÝM POVINNOSTEM.

1868–1918: THIS BOOKLET ACCOMPANIED EVERY RESERVIST FOR THE REMAINDER OF HIS INACTIVE SERVICE AND SERVED AS PROOF TO THE AUTHORITIES THAT HE HAD FULFILLED ALL HIS DUTIES.

DATUM / DATE	UDÁLOST / EVENT	POPIS / NOTES
28. října 1918 October 28, 1918	vznik Československé republiky Establishment of the Czechoslovak Republic	Začala se vytvářet československá branná moc. The Czechoslovak armed forces began to be formed.
9. dubna 1920 April 9, 1920	první čs. branný zákon First Czechoslovak Conscription Act	Byl vyhlášen zákon definující brannou povinnost a vojenskou službu. The law defining military obligation and military service was promulgated.
12. října 1920 October 12, 1920	nástup historicky prvních československých nováčků Enlistment of the First Czechoslovak Conscripts	Přestaly definitivně platit staré rakousko-uherské branné zákony a předpisy. The old Austro-Hungarian conscription laws and regulations finally ceased to apply.
24. října 1921 October 24, 1921	mobilizace Mobilization	V reakci na snahy někdejšího císaře Karla I. o převzetí moci v Maďarsku bylo povoláno na čtvrt milionu záložníků. In response to former Emperor Charles I's attempts to regain power in Hungary, around a quarter of a million reservists were called up.
1923 1923	délka služby 18 měsíců Length of Service Reduced to 18 Months	V říjnu nastoupili nováčci, kterým se připočítávala k zákonné délce pouze čtyřměsíční delší činná služba. Conscripts called up in October were credited only with an additional four months beyond the statutory term of service.
1932 1932	délka služby 14 měsíců Length of Service Reduced to 14 Months	Byla konečně zavedena povinná vojenská služba na délku, kterou stanovoval branný zákon. Opatření mělo jepičí život. Military service was finally reduced to the length stipulated by the conscription law, though the measure proved short-lived.

31. prosince 1934 December 31, 1934	zavedena dvouletá povinná služba Introduction of Two-Year Compulsory Service	Mezinárodní situace obrátila představy o zkracování délky služby na hlavu. Dva roky pak platily až do roku 1990. The international situation reversed previous plans to shorten military service. The two-year term remained in force until 1990.
1938 1938	mnichovská dohoda Munich Agreement	V krizovém roce došlo k povolávání záložníků k mimořádné službě či cvičením, a především k zářijové mobilizaci, která se v zásadě týkala všech záložníků do čtyřiceti let. During the crisis year, reservists were repeatedly called up for extraordinary service and exercises, culminating in the September mobilization affecting virtually all reservists under forty.
15. 3. 1939 March 3, 1939	okupace zbytku českých zemí Occupation of the Remaining Czech Lands	V důsledku okupace došlo k likvidaci čs. branné moci a tím i povinné vojenské služby pro české obyvatelstvo. The occupation led to the dissolution of the Czechoslovak armed forces and the end of compulsory military service for the Czech population.
1945 1945	obnovení branné moci Restoration of the Armed Forces	Po osvobození od nacismu byla s návratem čs. armády zavedena i povinná dvouletá služba, většina ročníků branců neodvedených za války ji však měla zásadně zkrácenou. Following liberation from Nazi rule, compulsory two-year military service was reintroduced together with the returning Czechoslovak Army, although most wartime cohorts served significantly shorter terms.

1918–1948: NOVÁČCI NA DVOŘE KASÁREN S NEZBYTNÝMI PROPRIETAMI. POVŠIMNĚTE SI ODVRÁCENÉHO REKRUTA ZCELA VLEVO, KTERÝ SE DAL PREVENTIVNĚ (A ZŘEJMĚ DOSTI AMATÉRSKY) OSTŘÍHAT JEŠTĚ PŘED NÁSTUPEM.

1918–1948: RECRUITS IN THE BARRACKS YARD WITH THE REQUISITE KIT. NOTE THE RECRUIT TURNED AWAY AT THE FAR LEFT, WHO – AS A PRECAUTION – HAD HAD HIS HAIR CUT (EVIDENTLY RATHER AMATEURISHLY) BEFORE REPORTING FOR SERVICE.

LETECKÝ PLUK 3.

gen. letece M. R. Štefánika

LETKA 64.

S e z n a m

soukromých věcí nalezených po zemřelém vojínu Antonínu Svobodovi dne 6. března 1934 za přítomnosti následující Komise :

Npor. Ota Grof, zástupce velitele letky 64 ,
npor. Mikuláš Lisioký, důstojník letky 64 ,
rtm. Josef Štěpánek, výkonný rotmistr letky 64 , oba jako svědci a
četař d.sl. Jiří Kadlec , jako zapisovatel .

S e z n a m předmětů :

I / Jeden vulgánový kufr s tímto obsahem :

- 1/ 1-jeden - svetr
- 1- jedna souprava teplého prádla ,
- 1- jeden povlak nakufr,
- 5 -pět - utěráků ,
- 3 -tři - kapesníky ,
- 2 -dva - páry kožených rukavic,
- 1- jedna -plechová nádoba ,
- 1 - jeden - hrnek od sádla ,
- 1 - jeden - pár podvazků ,
- 1 - jeden - pár nátepníček ,
- 5 a 1/2 pět a půl - párů obyčejných ponožek
- 3 -tři - teplé páry ponožek ,
- 1 - jeden - kus ozdoby na vánoční stromek a
- 12 - dvanáct - skřipců ku svíčkám na vánoční strom .

II/ Jeden kufr dřevěný stímto obsahem :

- 2 /dva/ popsané sešity z mechanického kursu ,
- 9 /devět/ čísel časopisu "Naše vojsko"
- 1 /jeden / svazek dopisů
- 2 /dva/ páry čnucí ,
- 1 /jedna toboleka s dvěma legitimacemi, dvěma fotografiemi ,
- jízdním lístkem a s dvěmi potvrzeními od odvodu.
- 1 /jeden / památník čistý
- 1 /jeden památník popsaný
- 4 /čtyři / příručky
- 1 /jeden / pamětní list
- 1 /jedna / krabička s tužky na fotografie
- 1 /jedna / krabička barevných tužek
- 1 /jeden / album s 23 fotografiemi
- 2 /dva / nákrčníky /
- 1 /jedna / kasety s holičskými potřebami
- 1 /jeden / kapesník
- 1 /jeden / polštář
- 1 /jeden / řemen ke kalhotám
- 3 /tři / košile
- 3 /~~zprůkky~~ tři / spodky
- 6 /šest/ kusů hadrů .

- 1 /jeden / držák na tušku
- 1 /jedna / krabice od sirek s osmi knoflíky ke kalhotám,
- dvěma knoflíky na plášť s třemi napínáčky, dvou
- hřebíky, dvěma pery, jedním klíčkem. ~~xxzprůkky~~
- 1 /jedna / krabička od sirek s devíti cvoky do bot.
- 1 kus mýdla
- 1 /jeden / mazáček na obuv
- 1 /jedna / peněženka s obsahem 1 Kč a stvrzenkou na jeden
- malý památník.
- 1 /jedna / krabička od viksu
- 2 /dvě / krabičky od krému
- 1 /jeden / jídelní přístroj se sáčkem
- 1 /jedny / nůžky
- 2 /dva / kartáčky na zuby
- 2 /dvě / zroádka
- 1 /~~xxzprůkky~~ jedna / zubní pasta "Oxykolín "
- 1 /jeden / kapesní nůž
- 1 /jedno / držátko s perem
- 1 /jeden / karton s pěti baličky jehel
- 1 /jedna / špulka černých nití
- 1 /jeden / jehelniček s dvěmi jehlami
- 1 /jedna / tužka inkoustová
- 2 /dvě / tužky obyčejné
- 1 /jedna / opotřebovaná tuba "Kaladont "
- 2 /dva / knoflíčky k límci
- 1 /jeden / baliček obvazů
- 1 /jedna / solnička
- 2 /dvě / svičky
- 1 /jeden / hřebínek
- 5 /pět / svazků nití rezných
- 2 /dva / kusy cididla "radol"
- 1 /jeden / Kartáček na ruce
- 1 /jeden / rýžák
- 1 /jeden / kartáč na bláto
- 1 /jeden / kartáč na boty a
- 1 /jeden / kartáč na saty.

Mimo to bylo nalezeno :

- 1 /jeden / vlastní vycházkový vojenský stejnokroj ,
- 1 /jeden / pár civilních střeviců a
- 1 /jeden / pár polobotek .

Pleštiny, 6. březen 1934

Podpisy členů komise :

M. R. Štefáník
npor. M. Lisioký
čt. Jiří Kadlec

rtm. Štěpánek

1918-1948: SEZNAM VĚCÍ PO ZEMŘELÉM VOJÍNŮVI LETECKÉHO PLUKU, KTERÉ NALEZLA KOMISE VYŠETŘUJÍCÍ JEHO SEBEVRAŽDU (1934).

1918-1948: A LIST OF THE PERSONAL EFFECTS OF A DECEASED PRIVATE OF AN AIR REGIMENT, FOUND BY THE COMMISSION INVESTIGATING HIS SUICIDE (1934).

1918–1948: VE VOJENSKÉM ZÁTIŠÍ SE MĚL VOJÁK UŠLECHTILE BAVIT A VZDĚLÁVAT. PRO VOJÁKY BYLA JEHO STĚŽEJNÍ SOUČÁSTÍ PRODEJNA A KANTÝNA.

1918–1948: IN THE MILITARY DAY-ROOM (VOJENSKÉ ZÁTIŠÍ), THE SOLDIER WAS MEANT TO ENTERTAIN AND EDUCATE HIMSELF IN A WHOLESOME MANNER. FOR THE SOLDIERS, ITS CENTRAL COMPONENTS WERE THE SHOP AND THE CANTEEN.

26./II. 1928. voj.	Dne 25 listopadu 1928 jako starší kuchář uchovával v prosklené kuchyni 2 kg mraženého masa, které měl použít jako nádobí pro kucháre.	Prostě samovazba 14 dní.

19.6.1935. voj.	Dne 16.června 1935 tančil do 24 hod.a do 12.hod druhého dne zůstal ve společnosti svojí tanečnice. Překročil tak večerku o 15/patnáct/hodin. /: 1. případ:1	Vězení po službě 30 třicet dnů.

8.6.1938	1.zločin zběhnutí podle §§183,197:2 2.zločin porušení subordinationace podle §§145,146:c,150vtrz 3.přečin voj.zrady podle §6,čís.4 zák.č.50/23Sb.z.a n., 4.přečin krádeže podle §§ 457,482vtrz 5.kázeňský přestupek.	Těžký žalář v trvání 9/děvít/měsí-ců, zostř. samovazbou v sedmém a devátém měsíci trestu a jedním postem a jedním postem a jed. tvrdým ložem každ. 14 dní.	Divisní soud Hradec Králové Dtr 4/38.

1918-1948: DOBOVÉ ZÁZNAMY O PŘESTUPCÍCH, PŘEČINECH, ZLOČINECH A TRESTECH.

1918-1948: RECORDS ON INFRACTION, MISDEMEANOR, FELONY, AND PUNISHMENTS.

DATUM / DATE	UDÁLOST / EVENT	POPIS / NOTES
25. února 1948 February 25, 1948	„Vítězný únor“ Communist Takeover	Převzetí moci v Československu komunistickou stranou. The Communist Party seized power in Czechoslovakia.
10. dubna 1949 April 10, 1949	branný zákon Conscription Act	Branný zákon č. 92/1949 Sb. platil s úpravami až do konce roku 1999. Conscription Act No. 92/1949 Coll. remained in force, with amendments, until the end of 1999.
1. září, 1950 September 1, 1950	pomocné technické prapory (PTP) Auxiliary Technical Battalions	Zřízeny Pomocné technické prapory pro výkon služby politicky nespolehlivých branců. The first Auxiliary Technical Battalions were established for politically unreliable conscripts.
1. října 1950 October 1, 1950	nové vojenské řády New Military Regulations	Zavedení nových vojenských řádů podle sovětského vzoru. Introduction of new military regulations modelled on the Soviet system.
červen 1954 June 1954	Československá lidová armáda Czechoslovak People's Army	Nový název ozbrojených sil, zrušen až v roce 1990. A new official name for the armed forces, abolished in 1990.
1. ledna 1960 January 1, 1960	přísaha socialistickému státu Oath to the Socialist State	Nový text vojenské přísahy, který platil až do března 1990. A new military oath was introduced and remained in force until March 1990.
1962 1962	polní stejnokroj vz. 60 Model 60 Field Uniform	Zavedeny polní a cvičné stejnokroje vzor 60 („jehličí“). Introduction of the Model 60 field and training uniforms, known as “pine needles.”
21. srpna 1968 August 21, 1968	vojenská intervence Varšavské smlouvy Warsaw Pact Military Intervention	Vojáci nemohli bránit vlast proti cizímu vojenskému vpádu, což zásadně ovlivnilo morálku armády v následujících desetiletích. Soldiers were unable to defend the country against the foreign invasion, which profoundly affected army morale for decades.

leden 1985	výměna na postu ministra obrany	Ministra národní obrany generála Martina Dzúra vystřídal po sedmnácti letech generál Milán Václavík.
January 1985	New Minister of National Defense	After seventeen years in office, Minister of National Defense General Martin Dzúr was replaced by General Milán Václavík.

1948–1989: OSLAVNÝ PLAKÁT K ARMÁDNÍMU SVÁTKU (6. ŘÍJNA). STYLIZOVANÁ KRESBA VOJÁKA SVÍRAJÍCÍHO PUŠKU S NASAZENÝM BODÁKEM, RAKETY A JEŘÁB V POZADÍ SPOJUJÍ OBRANYSCHOPNOST S BUDOVATELSKÝM ÉTOSEM. VLAJKY A ZNAKY SPOJENECKÝCH SOCIALISTICKÝCH STÁTŮ V ČELE SE SOVĚTSKÝM SVAZEM PEVNĚ ZASAZUJÍ ČS. LIDOVOU ARMÁDU DO RÁMCE VARŠAVSKÉ SMLOUVY.

1948–1989: A CELEBRATORY POSTER FOR THE ARMY'S HOLIDAY (OCTOBER 6). THE STYLIZED DRAWING OF A SOLDIER GRIPPING A RIFLE WITH A FIXED BAYONET, ALONG WITH ROCKETS AND A CRANE IN THE BACKGROUND, LINKS MILITARY PREPAREDNESS WITH THE ETHOS OF SOCIALIST CONSTRUCTION. THE FLAGS AND EMBLEMS OF ALLIED SOCIALIST STATES, HEADED BY THE SOVIET UNION, FIRMLY SITUATE THE CZECHOSLOVAK PEOPLE'S ARMY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE WARSAW PACT.

1948–1989: MLADÍK PŘED ODVODNÍ KOMISÍ – PODOBNĚ TO VYPADALO VE VŠECH OKRESECH STÁTU. V NÁSLEDUJÍCÍCH MĚSÍCÍCH MOHL OČEKÁVAT POVOLÁVACÍ ROZKAZ.

1948–1989: A YOUNG MAN IN FRONT OF THE CONSCRIPTION COMMISSIONS – SIMILARLY AS IN EVERY DISTRICT OF THE COUNTRY. IN THE MONTHS THAT FOLLOWED, THE NEWLY CONSCRIPTED YOUNG MAN COULD EXPECT HIS CALL-UP PAPERS.

1948–1989: OFICIÁLNY OBRAZ POLITICKÉHO ŠKOLENÍ MUŽSTVA: VOJÁCI ZÁKLADNÍ SLUŽBY SI POD VEDENÍM POLITICKÉHO PRACOVNÍKA POŘIZUJÍ POZNÁMKY A ZÍSKÁVAJÍ CENNÉ POZNATKY. NÁSTĚNKY V POZADÍ MĚLY PODOBNÝ POLITICKÝ OBSAH.

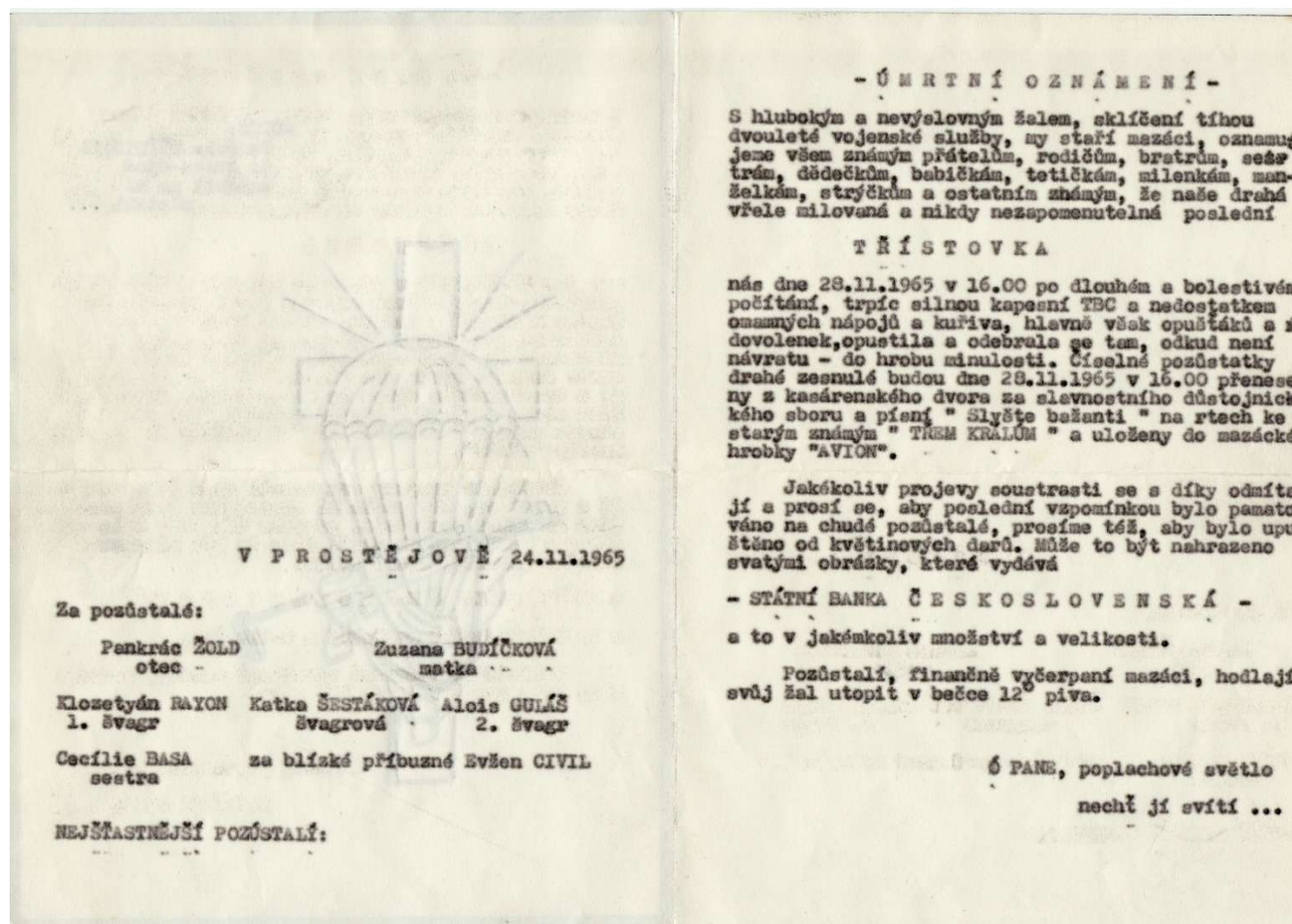
1948–1989: THE OFFICIAL IMAGE OF THE POLITICAL INSTRUCTION OF THE RANK AND FILE: SOLDIERS PERFORMING BASIC SERVICE, UNDER THE GUIDANCE OF A POLITICAL OFFICER, TAKE NOTES AND ACQUIRE “VALUABLE KNOWLEDGE.” THE NOTICE BOARDS IN THE BACKGROUND CARRIED CONTENT OF A SIMILAR POLITICAL NATURE.

1948–1989: ZÁJMOVÁ UMĚLECKÁ ČINNOST. OFICIÁLNÍ ARANŽOVANÝ SNÍMEK UKAZUJE HUDEBNÍ SOUBOR S PODPOROVANÝM FOLKLÓRNÍM PROGRAMEM A IDEOLOGICKY ŽÁDOUCÍM POZADÍM.

1948–1989: AMATEUR ARTISTIC ACTIVITY. THE OFFICIAL, STAGED PHOTOGRAPH SHOWS A MUSIC ENSEMBLE WITH A SANCTIONED FOLKLORIC PROGRAM AND AN IDEOLOGICALLY DESIRABLE BACKDROP.

1948–1989: BLÍŽÍCÍ SE ODCHOD DO CIVILU DOPROVÁZELA LIDOVÁ TVOŘIVOST VOJÁKŮ. TYPICKÉ BYLY – VEDLE METRŮ A RUČNĚ VYRÁBĚNÝCH ODZNAKŮ – ZEJMÉNA RUČNĚ MALOVANÉ „VOJENSKÉ BANKOVKY“, KTERÉ NESLY KULATÉ ČÍSLO UDÁVAJÍCÍ POČET DNÍ DO KONCE SLUŽBY SPOLU SE SATIRICKÝMI KRESBAMI. VRCHOLEM BYLA „TŘÍSTOVKA“ VELIKOSTI DOBOVÉ STOKORUNY, KTERÁ BYLA DOPROVÁZENA PARODICKÝM SMUTEČNÍM OZNÁMENÍM.

1948–1989: THE APPROACHING RETURN TO CIVILIAN LIFE WAS ACCOMPANIED BY THE SOLDIERS' VERNACULAR CREATIVITY. ALONGSIDE THE COUNTDOWN TAPES AND HANDMADE BADGES, THE MOST TYPICAL ITEMS WERE THE HAND-PAINTED "MILITARY BANKNOTES," WHICH BORE A ROUND NUMBER INDICATING THE COUNT OF DAYS REMAINING UNTIL THE END OF SERVICE, TOGETHER WITH SATIRICAL DRAWINGS. THE HIGH POINT WAS THE "THREE HUNDRED," THE SIZE OF THE PERIOD'S HUNDRED-CROWN NOTE, WHICH WAS ACCOMPANIED BY A PARODY DEATH NOTICE.

DATUM / DATE	UDÁLOST / EVENT	POPIS / NOTES
listopad–prosinec 1989	sametová revoluce	Pád komunistického režimu v Československu.
November– December 1989	Velvet Revolution	The collapse of the communist regime in Czechoslovakia.
1990	zkrácení vojenské služby a civilní služba	Povinná vojna byla zkrácena ze 24 na 18 měsíců a byla zavedena alternativa v podobě civilní služby.
1990	Reduction of Military Service and Introduction of Civilian Service	Compulsory military service was reduced from 24 to 18 months and an alternative form of civilian service was introduced.
1991	zánik Varšavské smlouvy	Zrušení vojensko-politického uskupení, které dominovalo střední Evropě po většinu studené války.
1991	Dissolution of the Warsaw Pact	The military-political alliance that had dominated Central Europe throughout most of the Cold War was abolished.
1992	zánik Čs. lidové armády	V důsledku rozdělení čs. federace na dva nástupnické státy zanikla také dosavadní společná armáda.
1992	Dissolution of the Czechoslovak People's Army	The division of the Czechoslovak federation into two successor states also brought an end to the common armed forces.
1993	vznik Armády České republiky a zkrácení vojenské služby	Se vznikem samostatného českého státu vznikla Armáda České republiky a povinná vojna byla zkrácena na 12 měsíců.
1993	Establishment of the Army of the Czech Republic and Reduction of Military Service	With the creation of the independent Czech state, the Army of the Czech Republic was established and compulsory military service was reduced to twelve months.
1999	vstup České republiky do NATO	Česká republika byla přijata mezi členy NATO a byla také vytvořena řada nových zákonných norem, včetně např. branného zákona, nebo zákona o ozbrojených silách České republiky.
1999	Czech Republic Joins NATO	The Czech Republic became a member of NATO. A number of new legal regulations were also adopted, including a new conscription act and the Act on the Armed Forces of the Czech Republic.

31. prosince 2004	zrušení základní vojenské služby a civilní služby	Došlo k oficiálnímu zrušení výkonu branné povinnosti v době míru a armáda byla profesionalizována. I nadále zůstal zachován výkon branné povinnosti pro muže i ženy prostřednictvím mobilizace za vyhlášeného stavu ohrožení státu a válečného stavu.
December 31, 2004	Abolition of Conscription and Civilian Service	Compulsory military service in peacetime was officially abolished and the armed forces were professionalized. Military obligations for men and women remained in force in the event of mobilization during a state of emergency or war.

1990–2004: ROZPAKY NEBO HRANÉ HRDINSTVÍ BYLO MOŽNÉ VYČÍST Z TVÁŘÍ NĚKTERÝCH NOVÁČKŮ, KTEŘÍ 3. DUBNA 2002 NARUKOVALI NA 1. VÝCVIKOVOU ZÁKLADNU PROTILETADLOVÉHO VOJSKA DO ŽATCE (ČTK / LIBOR ZAVORAL).

1990–2004: EMBARRASSMENT OR FEIGNED HEROISM COULD BE READ ON THE FACES OF SOME OF THE RECRUITS WHO, ON 3 APRIL 2002, REPORTED FOR DUTY AT THE 1ST ANTI-AIRCRAFT FORCES TRAINING BASE IN ŽATEC (ČTK / LIBOR ZAVORAL).

1990–2004: VOJÁCI Z VOJENSKÉHO ÚTVARU V RADOŠOVĚ NA KARLOVARSKU TRÁVÍ VOLNÝ ČAS NA UBIKACI (ČTK / IVAN BABEJ).

1990–2004: SOLDIERS FROM THE MILITARY UNIT IN RADOŠOV IN THE KARLOVY VARY REGION SPENDING THEIR FREE TIME IN THEIR QUARTERS (ČTK / IVAN BABEJ).

1990-2004: POSLEDNÍ VOJÁCI ZÁKLADNÍ VOJENSKÉ SLUŽBY, KTEŘÍ 22. PROSINCE 2004 ODEŠLI DO CIVILU, OSLAVOVALI CESTOU DOMŮ NA PRAŽSKÉM HLAVNÍM NÁDRAŽÍ. POVINNÁ VOJNA TAK SKONČILA PO TĚMĚŘ 140 LETECH (ČTK / MARTIN ŠTĚRBA).

1990-2004: THE LAST CONSCRIPTS PERFORMING COMPULSORY MILITARY SERVICE, WHO WERE DISCHARGED INTO CIVILIAN LIFE ON 22 DECEMBER 2004, CELEBRATING ON THEIR WAY HOME AT PRAGUE MAIN STATION. COMPULSORY MILITARY SERVICE THUS CAME TO AN END AFTER ALMOST 140 YEARS (ČTK / MARTIN ŠTĚRBA).

For exactly 136 years, generations of men in the Czech lands were subject to compulsory military service – an experience that profoundly shaped their lives and relationship to their homeland. From the introduction of universal conscription in the Habsburg Monarchy in 1868 to the abolition of compulsory service in the Czech Republic in 2004, millions of conscripts passed through the barracks.

For most, military service served as a rite of passage into adulthood, requiring separation from home and immersion in a closed world governed by its own rules, language, and daily routines. What, in fact, was military service meant to accomplish? Officially, it prepared men to defend their homeland; yet the state envisioned much more. Service was intended as a lesson in citizenship, a process for turning boys into men, and a means of instilling order, duty, and obedience to authority. In practice, however, these ambitions were only partially realized.

The exhibition “Service to the Homeland: The Everyday Life of Compulsory Military Service in the Czech Lands, 1868–2004” presents a comprehensive view of what military service meant for conscripts and the everyday realities they faced in peacetime.

The key topics of the exhibition are presented in this catalog. It reveals what soldiers experienced day after day between reveille and lights-out: military training, material conditions, the forging of social relationships – camaraderie as well as bullying – limited contact with home and loved ones, ways of spending free time, and feelings of fear or boredom. It was through these (extra)ordinary experiences that, over the decades, an individual’s relationship to the state, the army, authority, society, and to himself was forged.

The text is divided into four historical periods, each set within a broader historical and social context and told through the story of a single family, whose “small history” is inseparably linked to compulsory military service. While this family’s story is fictional, it is set in plausible, historically grounded locations. The narrative underscores how personal destinies and “big” history are intertwined, and how soldiers’ lives were shaped both inside military facilities and beyond the barracks. In this account, these interactions converge in the pub – a space between two worlds, military and civilian – at least, as it is imagined in our story.

A PLACE HALFWAY BETWEEN MILITARY SERVICE AND CIVILIAN LIFE

In three days, it will be Christmas Eve. And even though we will celebrate it the same way just like when I was a little girl, Christmas 2004 will be different. Tomorrow, the last conscripts will be leaving for civilian service. There was not a soldier in our region who would not have passed through here. For more than a hundred years, this pub that my ancestors founded was a refuge for soldiers from the nearby garrison. Now, the Czech army is being professionalized since the New Year. Soldiers who used to come to us will no longer be here, and the fate of our pub is uncertain. I don't want to accept this change yet, especially now that the holidays are coming and everyone is rejoicing – the celebrations of leaving for civilian service and the end of compulsory military service have been going on here for a week.

But still, I feel that with the changes coming, not only will the army change, but something will also change in our family's history. Because this place, our family's pub has always been halfway between the civilian world and the military world, not only factually, because it is located between the train station and the barracks, but also symbolically. At the same time, it has always been a bit of a home for the soldiers. Also because the women here have always been willing to listen, to console. They have heard thousands of stories and experiences from the military service, kept them in their memory and then told them over and over again, from the time of the Austrian Monarchy to the present day. I will also tell this story to my children one day. But today I want to remember the soldiers alone, right here, in our pub.

MILITARY SERVICE IN THE EMPEROR'S COAT (1868–1918, HABSBURG MONARCHY)

The history of our family, which is connected to the pub, began to be written in the 19th century by Florián Pozinger, one of my ancestors. Originally, he wanted to settle in this region and build a farm. But after the military garrison began to expand nearby, Florián changed his plans. He left the farm running management to his brother, bought this house by the train station, and turned it into a pub. A pub for soldiers. Soldiers had been quartered in our town for ages. With the introduction of compulsory military service for all men in the late 1860s, the service was shortened from eight years to three, so new boys were rotated here more often. Great-great-grandfather Florián Pozinger was an entrepreneur. He not only sold cattle and agricultural crops from the farm to the local garrison, but also arranged for himself a pub concession. His father disagreed with this, but further developments proved Florián was right.

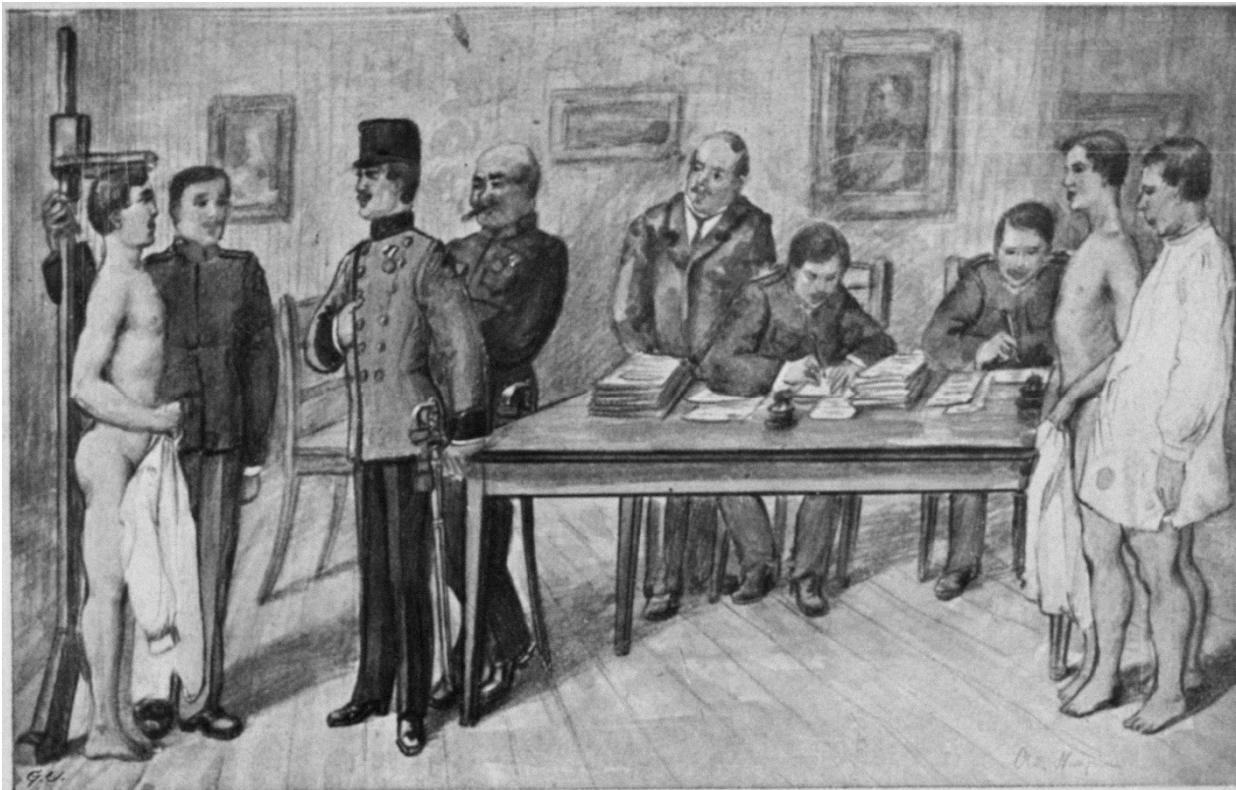
With the introduction of universal conscription in 1868, all male citizens of the Austro-Hungarian Monarchy were required to serve in the military personally. No longer could one buy exemption or send a substitute. Every young man, regardless of wealth, noble birth, or social standing, had to appear before the conscription board in the year of his twentieth birthday (from 1890, his twenty-first). The board, chaired by the district governor or deputy and attended by a civilian and military physician, an authorized official, officers, and witnesses, oversaw the process. Typically, more recruits appeared than the quota required, so a lottery determined who would serve. Those selected, starting with the lowest number, entered the Common Army; once its numbers were filled, the remainder joined the Landwehr from 1890. Any surplus men – including those granted relief for occupational or family reasons – were assigned to the supplementary reserve, initially with no training, later receiving eight to ten weeks of basic instruction (extended by the Conscription Act of 1912), after which they returned home.

Twelve years of compulsory military service were mandated; however, this period was divided between full-time service and reserve obligations. Young men served three years in the land army or four years in the navy of the Common Army, then remained registered as reserves until their twelfth year of service. Those joining the Landwehr (the territorial defense) served for two years. Men with sufficient education and social standing could volunteer for one year of training and, upon passing an exam, become reserve officers.

Throughout this period, reserve soldiers were required to report regularly to the authorities, including any change of residence or travel lasting more than two weeks. They were also called up for military exercises; members of the Common Army completed three such trainings, each lasting at least thirteen days. Afterwards, men were obligated to serve in the home guard until their forty-two, though this involved only annual reporting.

THE MAIN CONSCRIPTION ASSESSMENTS WERE HELD ANNUALLY, USUALLY IN MARCH AND APRIL. THE FUTURE COURSE OF YOUNG MEN'S LIVES WAS BEING DECIDED BEFORE THE CONSCRIPTION BOARD. THE CONSCRIPTS' STATE OF HEALTH AND THE OVERALL RESULTS OF THE ASSESSMENTS WERE EVALUATED STATISTICALLY BY THE MILITARY ADMINISTRATION.

When the town's representatives reached an agreement with the state authorities in the 1880s and built new barracks, the local military garrison grew. Luck favors the prepared, and so the soldiers found their way to Florián's initially small inn, which became their go-to establishment because of its good beer.

Countless soldiers passed through these barracks. Due to the territorial principle of recruitment, most conscripts from a given locality were assigned to the same infantry regiment, allowing them to serve alongside friends and acquaintances. As a result, many men experienced military life in a familiar social and cultural environment – unlike those posted to remote battalions in the Balkans, South Tyrol, or Galicia. This sense of familiarity was reinforced by the use of soldiers' native languages in instruction, even though German was the command language and all had to learn basic German commands. Among family and friends, soldiers usually discussed their service in their mother tongue, often describing it – as later generations would – as a necessary evil and a waste of time.

THE TROOPS WOULD ASSEMBLE FOR THE CEREMONIAL SWEARING OF THE MILITARY OATH USUALLY ON 2 NOVEMBER, ON SO-CALLED DUŠIČKY (ALL SOULS' DAY). BY THEN THE RECRUITS HAD A MONTH OF DRILL BEHIND THEM AND HAD BEEN JUDGED FIT TO APPEAR IN UNIFORM IN PUBLIC. THE PHOTOGRAPH COMES FROM JOSEFOV.

How could they not, when work and leisure awaited them at home, and the start of military service often felt more like the onset of a prison sentence than service to country and emperor. The uniform erased not only outward distinctions but also social differences, and donning it deeply unsettled the self-confidence of young men newly arrived at the barracks. Feelings of insecurity and vulnerability were heightened by the ritual shaving of heads, which also marked newcomers for all to see. Yet a sense of camaraderie among new recruits helped them weather these initial hardships – a bond that, for those who enlisted together, often lasted throughout their service. In contrast, older soldiers, upon the newcomers' arrival, passed on their duties and expected respect from the younger men. Still, this was not bullying in its harshest sense; it did not threaten the health or lives of the soldiers.

At the outset of service, each soldier received two sets of clothing – a rougher set for training and a better-quality uniform for going out on leave. In the barracks, every soldier was assigned his own bed, with a clothes rack and shelf fixed above it. Each man had to stuff his straw mattress himself in the courtyard to prevent it from flattening too quickly. Every piece of state-issued equipment had a precisely designated place, as prescribed by regulations. From the very beginning, recruits were also issued their weapon – a rifle with a bayonet.

The same room where soldiers slept also served as their dining area. The army paid close attention to food hygiene and nutritional value, and if standards were maintained, soldiers enjoyed meat more frequently and in larger portions than was typical in civilian life. Other notable entitlements included regular rations of bread and tobacco. Space for personal belongings was limited to a lockable black wooden case of standardized size kept under the bed; this case was acquired at the soldier's own expense or sometimes inherited from father to son.

Military life was governed by strict regulations defining every role, right, and duty. The initial eight weeks – known as first military training – involved rigorous physical exercise, close-order drill with and without weapons, and ever more challenging marksmanship training. Recruits also attended theoretical instruction at the so-called school, where they learned military regulations, the theory of shooting, fundamentals of military craft, and, crucially, the full scope of their rights, duties, and potential punishments.

In addition to military duties, soldiers performed routine tasks such as cleaning, heating and lighting their quarters, and replenishing drinking water. Their day began at five in the morning (at six during winter period), with curfew set at nine in the evening, by which time everyone was expected back in the barracks, unless special permission had been granted.

During the initial weeks of intensive training, recruits were granted no free time beyond prescribed rest. As training advanced and soldiers assumed new responsibilities, their personal time gradually expanded. The most coveted privilege was leave or furlough, offering a rare escape from barracks life and a brief return to civilian reality. However, access to these legal escapes was strictly conditional on fulfilling one's duties and maintaining discipline.

**THE ROOM ORDERLY
(ZIMMERORDONANZ) WAS
RESPONSIBLE FOR TIDYING UP,
HEATING, AND LIGHTING THE
ROOM, INCLUDING REFILLING
THE DRINKING WATER. EVERY
DAY, THE ROOM COMMANDER
WAS TO SELECT ONE OF THE
SOLDIERS WITHOUT RANK
FROM THOSE STAYING IN THE
ROOM TO PERFORM THIS DUTY.**

Here in Hradiště, anyone who was allowed for a leave almost always came to our pub and enjoyed his free time here, again in the company of those with whom he lived in the barracks. The luckier ones spent time with their girlfriends. But the townspeople's daughters tended to seek out the presence of military officers, so ordinary soldiers didn't experience much dating with girls and found refuge in the pub. What beer and wine were drunk here in the pub – because of bravado, of joy or sadness. For soldiers, it was especially hard to cope with loneliness; sometimes even a good drink wasn't enough to forget the sadness and hardships of service.

And so, the soldiers began creating their military (scrap)books. I recently found such a book; it belonged to one of the men from the large Pozinger family. It is full of poems and songs that this young man copied during the military service, sometimes adding drawings. On a few pages, personal reflections and confessions also appear. From the notes and drawings, one can clearly feel the need for one's own intimate space while, at the same time, an effort to maintain at least some mental connection to life before entering the service. But there are also pages dedicated to the army, from which it is clear that, despite all the hardships, military service was an extraordinary part of life for the young man, that he wants to keep in his memory, and that the scrapbook bears very personal testimony to it.

Unfortunately, this military diary remained unfinished; the young man's life ended during the service. However, there were soon to be many, many more of those wasted lives.

PAGE FROM THE MILITARY (SCRAP) BOOK

"Ve vašich očích?"

"Ne, v me naruca!"

CONSCRIPTS OF THE YOUNG CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1918–1948, FIRST AND THIRD REPUBLIC)

The Great War (1914–1918) came. Somewhere in our family album, we still have a photograph hidden, showing soldiers from “our” barracks, i.e., those who regularly visited this pub on their walks, as they left for the front. They smile, unaware, or unwilling to admit, that many of them would not live to see the end of the war. Not only were soldiers on active duty going to war, but thousands of soldiers from the reserve were also called up as part of the general mobilization. Florián’s eldest son Jan, who ran the pub at the time, was among them. His father handed over the family business to him as soon as Jan returned from his three-year military service with the Austro-Hungarian army.

During the war, the eldest daughter, Marie Pozingerová, who had been helping out there for a long time, took over the pub from her brother. She was only sixteen at the time, so the inn concession was officially registered to her mother, but Marie had a natural talent for working in hospitality. Even so, hard times came for the family. There were many soldiers in the barracks even during the war – new recruits were trained there, and there were guard units, but money was running out, material shortages were growing, and there was almost nothing to offer in the pub. Marie opened at least on Sundays, for just a few guests. Together with her mother, she ran the entire farm, which helped the family survive the war. Marie’s brothers died at the front; only the youngest of the siblings returned from the war, but he wanted to become a master carpenter. So, Marie took care of everything even after the war ended. And when new post-war recruits arrived at the barracks, she knew that better times were coming for the family.

Two years had passed since then, as the first regular conscription in Czechoslovak history took place in 1920. Every young man underwent the draft process in the year he turned twenty. The rules for conscription and the composition of the commission remained quite similar to those under Austria-Hungary, with the conscription age also largely unchanged – between 1889 and 1914, it was set at 21 years (and now at twenty). In the early postwar years, it was easier for young men to avoid military service on health grounds. This changed in the 1930s, especially in the latter half of the decade, when growing threats to the republic led to an annual increase in the planned number of recruits. From 1927, conscription into the supplementary reserve was once again possible.

During the First Republic, it was rare for a recruit to serve far from home. New rules regarding the national composition of units – reflecting the republic's composition of the Czech lands, Slovakia, and Subcarpathian Rus – ensured that the “state-forming” nation would always predominate. As a result, about half of the Germans from Bohemia and Moravia were sent to Slovakia and Subcarpathian Ruthenia, while most Hungarians were assigned to garrisons in the Czech lands.

In daily life, however, these measures often led to communication challenges, especially for Hungarian conscripts assigned in large numbers to Czech garrisons. A common solution was to assign a Slovak non-commissioned officer who also spoke Hungarian. For illiterate recruits – mainly from Slovakia and Subcarpathian Ruthenia – the army organized special courses. This focus on education, enlightenment, and communication with the rank and file marked a significant step forward from the monarchy's army. Act No. 56/1927 Coll. barred active soldiers from voting or to be elected to the office, and they were also strictly forbidden from any political activity. This apolitical stance was completely abandoned after the Second World War: by the elections of 1946, soldiers possessed both the right to vote and to stand for election.

But the talk of politics was constant in the pub. Passionate debates that ended with a headache because they had to be thoroughly drunk, arguments that were sometimes accompanied by a slap. The pub was really fun back then. So, the soldiers forgot, at least for a moment, about life behind the walls of the barracks – the demanding and monotonous rhythm of the constantly repeating duties of the daily regimen and training.

As in Austria-Hungary, the daily routine began with reveille – typically at five in the morning in summer or at six in winter. Within the first hour, soldiers were expected to wash, eat breakfast, tidy up, and clean their quarters. Morning exercise followed, known in the 1920s–1940s as the “morning half-hour.” The day’s duties commenced, split by lunch into morning and afternoon sessions. These varied according to the training schedule and whether a recruit, after basic training, was assigned a specialization or, for example, sent to a non-commissioned officers’ school. Instruction took place in classrooms or on the drill ground; while theoretical teaching was common, civic and moral education could also involve informal discussions, aimed at helping soldiers understand the purpose of their duties. Finishing afternoon duties, the entire company assembled for the daily order, where soldiers learned who had been punished or commended. The day ended with free time or a pass, before lights-out at nine in the evening.

DURING THE FIRST REPUBLIC, THE ARMY’S PRESENTATION AT PUBLIC EVENTS REACHED ITS PEAK, ESPECIALLY AT THE LOCAL LEVEL. YET RANK-AND-FILE SOLDIERS ALSO TOOK PART IN NATIONWIDE EVENTS, SUCH AS THE CELEBRATIONS OF THE 20TH ANNIVERSARY OF THE BATTLE OF ZBOROV SHOWN HERE, WITH THEIR SPECTACLE “DEFENSE OF THE STATE.”

Sundays were different: soldiers could sleep an hour longer, as on holidays. Unlike in Austria-Hungary, where all soldiers attended church by faith group at least once a month, Sunday church service was now only for those who registered in advance. Sunday was traditionally a day off, unless a soldier was confined to barracks, meaning his leave was revoked, often as punishment for poor duty performance, disorderly quarters, or other lapses in conduct. Banning leave passes was a common disciplinary measure to encourage responsibility and order.

Nevertheless, on Sundays the pub was often full. Full of soldiers and people from the town who also wanted to have fun for a while and forget about everyday worries. Even dance parties started to be held here. Marie invested money to rebuild one of the ground-floor rooms, creating a dance hall. Amateur theater artists also performed there occasionally, and sometimes the soldiers themselves provided the cultural program – they organized events for themselves and for the public.

Especially in the immediate postwar years, soldiers faced shortages in accommodation, equipment, and above all, food quality. Dining conditions varied by time, place, and personnel. Complaints – most often about quantity rather than quality – sometimes reached parliament. Parcels and monetary support from home remained essential supplements to the soldiers' diet. Overall, living conditions were modest. Conditions were notably worse in newly established garrisons in border regions and mountain areas, where soldiers sometimes had to make do with makeshift wooden barracks.

The barracks here in Hradiště were housed in a relatively well-built 19th-century building, which offered a decent standard of accommodation. Although it was still the case that soldiers had to thoroughly stuff their mattresses with straw to make their bunks as comfortable as possible.

The First World War introduced many material innovations. Equipment advances included gas masks, and steel helmets. Even ordinary soldiers increasingly encountered modern technology such as tanks, armored vehicles, and aircrafts. Some infantry weapons were only modestly updated and standardized – like the repeating rifle – while others, such as light machine guns, represented an absolute novelty in peacetime service.

THE INDIVIDUAL SOLDIER'S BASIC WEAPON CONTINUED TO BE THE REPEATING RIFLE. OLDER MODELS WERE GRADUALLY REPLACED BY THE MODEL 24 RIFLE. AFTER 1945, HOWEVER, NEW CONSCRIPTS SELDOM CAME ACROSS IT, FOR IT HAD BEEN SUPPLANTED BY CAPTURED AND ALLIED WEAPONS.

One major change in the interwar period was the adoption of the khaki uniform. This greater uniformity, along with standardized haircuts, visually and symbolically suppressed individuality, reinforcing the collective identity of military life. The pressure to conform naturally created a desire for something personal, private, and colorful. Soldiers' trunks often contained personal reading materials and photo albums. Military (scrap)books also became highly popular and were now supported by the army itself, so long as they contained no anti-state content.

Personal searches related to communist, German, or Hungarian nationalist agitation were not uncommon during this period. Many records, notes, and drawings in these personal (scrap)books ended with the phrase “written on guard duty,” as this creative activity helped soldiers pass the time during one of the most routine aspects of army life.

THE RANGE OF WAYS TO SPEND ONE'S FREE TIME WAS BROAD. MOST UNITS COULD FIELD A FOOTBALL ELEVEN. THE PHOTOGRAPH SHOWS THE FOOTBALLERS OF THE 2ND MOUNTAIN BATTALION.

Yet daily life involved more than just learning military regulations, orders, and combat training. Soldiers also enjoyed various forms of recreation, especially outside the barracks. The First Republic's military service regulations on medical care are telling in this regard: military physicians were instructed to educate the rank and file on the dangers of venereal disease and excessive alcohol consumption whenever possible. A new initiative to curb these issues was the establishment of the military day-room (vojenské zátíší).

These rooms were designed as spaces for rest and relaxation, equipped with reading areas and libraries supplied with educational and morally uplifting books. Larger facilities might include game rooms, canteens with kitchens, shops selling daily necessities, or even theaters and cinemas. A canteen shop – offering tobacco and beer – was almost always part of the day-room complex. The army recognized that young men needed an escape from service, not just for physical recovery but especially for psychological relief. Military day-rooms were intended as a healthier alternative to soldiers' visits to "improper" civilian spots. Organized sports were another way to manage soldiers' leisure time, with activities ranging from football to competitive skiing. Top athletes could earn special leave to compete in events.

In our town, mainly football matches were held. Boys not only from the Hradiště football club but also from the surrounding areas competed against the soldiers in tough matches several times a year. On top of this, our local sports club borrowed skilled football players from the garrison to play in regional championship matches. These were big events, accompanied by a small cultural program; a country band often came to play.

In the recurring course of events, service duties, and various leisure activities, a soldier was usually required to serve eighteen months or two full years (the duration of compulsory service varied between wars). A soldier was first a newcomer – "rookie;" after a year of service, his position was more dominant as a senior member of the squad ("old man" – "stará máza"). The superior position of the "old man" was evident even during the First Republic; however, bullying among soldiers in compulsory service was taboo. When periodicals did speak of bullying, it was more often as the mistreatment of the rank and file by professional officers or non-commissioned officers.

When I consider all these facts – the performance of the service itself, sometimes material shortages, personal frustrations, and dangers – it is relatively easy to imagine the relief and sense of liberation that going into civilian life brought to the soldiers.

This moment came to the soldier after serving the designated time, with the obligation to make up for the full-time service he missed by serving a sentence or taking special leave. When the soldier finally left the barracks gates, he was assigned to the First Reserve, which, in the event of mobilization, was to bring first-line units up to wartime strength. In it the reservist remained available until the age of forty, after which he was transferred to the Second Reserve (earmarked, on mobilization, for auxiliary and guard service). At fifty, his final discharge from the armed forces came. The reserve of the rank and file was obliged to take part in exercises held in the third, fifth, seventh, and ninth year of course of the reserve. Each such exercise lasted three or four weeks. In practice, however, certain exercises were waived for reservists (most often the last one) or at least shortened.

In the hectic year of 1938, first conscripts flocked to the local garrison for special exercises, and in September, mobilized reservists did so. When they left after the Munich Agreement, it seemed that life would continue in the same old ways. At the beginning of March 1939, new recruits who had not been able to join during the Munich crisis even enlisted again. However, we could no longer entertain them in our pub. The Nazi occupation came, and the barracks were occupied by the German army. The Czechoslovak infantrymen were replaced by a reserve unit intended for training members of the Wehrmacht. German soldiers also visited our pub, but no one was very happy about it. Moreover, their presence drove away the Czech clientele.

The regime of military service was interrupted by the occupation and subsequently by the Second World War. Even shortly before the German occupation, the conscription boards began their annual work in March 1939. As late as on 1 March, recruits conscripted a year earlier reported for service. Men whose conscription fell during the occupation period and who were not conscripted during the protectorate era performed their compulsory military service only after the war, often for a shortened period. The two-year service again concerned those born in 1923 and the following years. Another return to military life was the start of exceptional active service for some Czech reservists at the beginning of June 1945 (these men were gradually discharged by December of the same year).

THE MEN WHO HAD BEEN THROUGH MILITARY SERVICE IN THE INTERWAR ERA RETURNED TO UNIFORM – APART FROM PERIODIC EXERCISES – ABOVE ALL AT THE TIME OF THE DRAMATIC EVENTS OF 1938. THE PHOTOGRAPH SHOWS RESERVISTS IN PRAGUE DURING THE SEPTEMBER MOBILIZATION.

SOLDIERS AS DEFENDERS AND BUILDERS OF SOCIALISM (1948–1989, SOCIALIST CZECHOSLOVAKIA)

The post-war Czechoslovak army, established in 1945, initially retained some principles of the First Republic. However, after February 1948, military service was entirely subordinated to the ideological demands of the ruling Communist Party. The army became an instrument of control and indoctrination in people's democratic and, later, state socialist Czechoslovakia.

The February 1948 communist coup d'état had a heavy impact on our society. As a result of the very rapid nationalization, which eventually affected even the smallest businesses, my family lost both the pub and the farm. The Pozingers suddenly became exploiters of workers and kulaks. It was really fortunate that no one in the family was imprisoned or forcibly displaced as an "enemy of the people's democracy." Marie had grown old in the meantime and was raising her daughter Magdalena who was given her mother's surname because she was born out of wedlock. Her father was probably one of the soldiers who served in the nearby barracks and disappeared abroad at the beginning of the occupation. When the pub was nationalized, Magdalena was almost an adult and, like her mother years before, she managed the pub business well. Thanks to this, the family was able to stay here – Magdalena became an employee of the national enterprise Restaurants and Canteens. It was said that the pub survived only thanks to the intercession of one of the officers, who served here during the compulsory military service in the First Republic and considered the pub his second home. When he made a career after February and was transferred back to Hradiště, he could not imagine his service without this pub. Marie died soon after, unable to survive the loss of the pub.

Magdalena later became the “responsible head” in the former family business. But after the August 1968 invasion of Czechoslovakia, she began to wither and lost interest in almost everything. In the end, she had a happy life with her first love. They raised four children, one of whom was my father Karel. He also soon showed a flair for business and an interest in entrepreneurship. He became a waiter, worked in first-class restaurants, and definitely had no intention of returning to “our” pub. Finally, he continued the family tradition and replaced his mother Magdalena as the responsible manager of this pub. After being involved in the Prague Spring, he could have been glad that the new “normalization” regime allowed him to work at least in some pub rather than end up as an auxiliary worker somewhere. So, the pub became the place of my childhood. For soldiers from a nearby military garrison, it still represented a refuge, a piece of the civilian world amid military bleakness, which was further amplified by the sense of a lack of freedom, an integral part of life in socialist Czechoslovakia.

The new social conditions were immediately reflected in conscription practices – up to 85% of all young men were conscripted, including those physically or mentally unfit, individuals with incomplete primary education, previous criminal records, or alcohol dependency. Moral reservations were disregarded; only health status was considered. If it failed to improve even after the conscription was postponed, the unfit recruit received the so-called blue booklet, certifying exemption from military service. The desire to avoid compulsory service was so strong that, for decades, young men risked their health or even criminal prosecution in attempts to obtain this blue booklet.

For forty years, compulsory military service lasted two years, with some exceptions. Since the early 1950s, most university students, following the Soviet model, underwent military training during their studies and subsequently served for one year. Graduates were expected to join the officer corps as reserve officers in lower ranks. All male citizens aged 17 to 60 were liable for military service, with men 18 and older required to be conscripted.

AS IN THE PAST, THE HAIRCUT CONTINUED TO HAVE A SIGNIFICANT SYMBOLIC ROLE. EVEN THE PREVIOUSLY INDEPENDENT INDIVIDUAL WAS FORCED TO SUBMIT AND BECOME VISIBLY PART OF THE COLLECTIVE THROUGH THIS ACT.

To fulfill their compulsory military service, young men were often sent far from home, what deepened their sense of uprootedness and loneliness. Upon arrival at the barracks, recruits underwent registration before a commission, a medical examination, and inoculation. At this point, they became soldiers and were assigned to specific military posts. Then, a mandatory haircut came: internal regulations stipulated that hair at the front could be no longer than five centimeters, and at the back, at least three centimeters above the shirt collar. Soldiers then received their equipment. Wearing civilian clothing was prohibited throughout their service.

The soldiers then underwent the so-called přijímač – formally “basic training” – which lasted one month. During this period, they internalized the rules of discipline, learned the general duties of a soldier, mastered internal regulations, trained with their personal weapons, acquired basic combat skills, and learned to march. For most, basic training was a shock: it meant adjusting to a completely new way of life, enduring intense physical strain, and experiencing isolation. At the end of basic training, recruits took the military oath; it was also often their first time leaving the barracks since arrival.

Just like before the Great War and during the First Republic, soldiers from nearby barracks most often spent their outings here in the pub. Perhaps because they were so far from home that they could not reach their loved ones and familiar places within a few hours' leave.

Officially, military service was to shape young men into self-sacrificing defenders and committed builders of socialism. Soldiers were influenced not just by their environment, collective life, and isolation, but also by deputies for political affairs and regular political instruction. Excessive ideological pressure and formality ultimately proved ineffective. While a few soldiers saw military service as an opportunity to gain knowledge and experience, for the vast majority, it was considered two lost years; endured with as few complications as possible. Thus, soldiers generally saw political indoctrination as a necessary evil. The relentless repetition of slogans often deepened their resistance or apathy toward communist ideology.

MILITARY SERVICE CONFIRMED
A LESSON ALREADY WELL KNOWN:
ONE'S REAL OPINION ABOUT SOCIAL
REALITY IS BETTER KEPT TO
ONESELF.

Not only political “education,” but also frequent disciplinary punishments resulting from conflicts with military orders, disillusionment with life in an unfree country, the harsh realities of service, difficult living conditions, and fear of danger all led to frustration and, ultimately, various forms of pathological behavior – especially alcoholism.

For some soldiers, alcohol consumption became a “cure-all,” the use of which exceeded any measure. There were soldiers who arrived to the barracks as young, sometimes scared boys and left as alcoholics, heavy smokers. Others became accustomed to using the opportunity for various scams and machinations.

Yet many soldiers, in retrospect, viewed the unintended socializing effects of collective life positively. They encountered a new environment and were compelled to get along with randomly assembled peers, sharing the same cramped space continuously for the entire duration of service. Training in self-reliance, responsibility, and decision-making was also seen as beneficial, as was becoming familiar with weapons and acquiring respect for them.

The truth is that some soldiers made their own beds in the barracks for the first time in their lives – a small example of the many new duties they had to learn and master. A typical day began with a six o'clock alarm, followed by morning exercises, cleaning the rooms and company area, making beds, washing, and a morning inspection to check personal condition, appearance, and hygiene. The morning ended with breakfast. Six hours of training followed, then meal distribution, weapons maintenance, individual preparation, political-educational work, sports, and personal free time. The day concluded with an evening check and eight hours of sleep.

To ensure the smooth running of service, guard duty, and other tasks, the unit operated on a twenty-four-hour duty shift. In addition to guards, duty personnel from various sections and the kitchen staff played key roles. Soldiers performing basic service often spent considerable time maintaining the barracks and ensuring the unit's daily operations.

Every soldier was assigned a personal weapon – until the 1950s, typically a rifle or the model (vz.) 24/26 submachine gun. In the early 1960s, nearly all conscripts were rearmed with SA-58 assault rifles. Weapons were issued only for training tasks; otherwise, they were kept securely in the armory. Young men learned to operate heavy military equipment, including tanks and artillery, but access to more sophisticated weapons was restricted, as mastering them required more time than the two-year service period. Some pre-selected recruits completed courses in truck driving, radio-telegraphy, or parachute training even before entering service. The army also utilized soldiers from various civilian trades, such as cooks and electricians.

To compensate for the significant impact of conscription on the national economy, the army participated annually in large-scale voluntary works in agriculture and industry; some units were dedicated entirely to labor activities. Conscripts from key professions, such as miners, were allowed a shortened service of five months. Another form of economic relief came from various “voluntary” labor brigades of soldiers. In essence, the army used conscripts as a cheap labor force.

THE ARMY MADE USE OF ITS SOLDIERS AS CHEAP LABOR FORCE. SOME SPENT THEIR ENTIRE SERVICE IN, SAY, A BOILER ROOM.

Moreover, soldiers serving both as labor and combat forces and were cared for in a very spartan manner. Dormitories provided only 2.5 to 4 square meters of space per person; bunk beds were common; equipment and personal belongings had to fit into a single locker and table. The environment in military units was austere, cramped, and worn. Soldiers were entitled to bathe at least once a week, at which time they also changed their underwear, bedding, and towels. While military regulations outlined detailed rules for accommodation, cleaning, and heating, these standards were often not met in practice; everyday reality frequently fell short of what was prescribed.

THE ENVIRONMENT OF MILITARY UNITS WAS AUSTERE, CRAMPED AND WORN. A SOLDIER'S KIT AND PERSONAL BELONGINGS FITTED INTO A LOCKER AND A SMALL TABLE.

The burden of the financial cost of maintaining a large army in the inefficient Czechoslovak economy fell mostly on basic service soldiers. The so-called “old-hand rule” served as a mechanism for redistributing perpetually scarce resources in the military: money, free time, comfort, quiet, better food, and sports opportunities. This system created unjust advantages and privileges, such as better meals, exemption from work or cleaning duties, and freedom from demanding or unpopular tasks. It also encouraged the financial and material exploitation of more junior soldiers. In its extreme forms, the system led to psychological and physical violence, often fueled by alcohol.

THE BARRACKS OFFERED NO AESTHETIC RELIEF FROM DUTIES AND THE TENSION OF EVERYDAY LIFE. THE MEN'S FRUSTRATION AT THE GREYNESS OF IT ALL WAS IGNORED BY THEIR SUPERIORS.

A soldier in compulsory service received only a symbolic allowance – about 6% of a regular civilian salary. Although this allowance was intended to reflect military rank or position, most soldiers remained chronically underpaid and had to rely on family support to cover their needs while in service. In addition, they received in-kind support such as equipment, food, “political and educational support,” travel costs, accommodation, and medical or cultural services.

This included, for example, political education rooms and libraries in army units, as well as hobby and art groups that conducted their activities there. Films were shown regularly, and professional artists occasionally visited the barracks with performances. Officially, preferred leisure activities included sports, culture, and technical skills, all intended to serve an educational purpose. In reality, however, even these desirable (from the army’s point of view) activities often provided soldiers with a much-needed mental or physical escape from the monotony of life in barracks.

However, true escape, albeit temporary, was only possible through vacation, which was a requirement, except during 1950–1960. Soldiers in basic service could visit home for ten days each year. On the other hand, a short-term two-day leave from the garrison, the so-called opušťák, was always a disciplinary reward. So, if a soldier did not have extraordinary results or was even disciplined, he could only visit his home once a year for vacation.

Actually, I am not surprised that soldiers spent much of their free time drinking. They frequented pubs and restaurants, and if they managed to smuggle alcohol into the barracks, they drank there as well. The pub became a kind of second home for them, a place where they drank both through difficult and joyful moments. The happiest of which was undoubtedly leaving the army. Every spring and autumn, this tradition sometimes erupted into riots, in which alcohol played a central role and which occasionally resulted in serious injuries or even fatalities.

Before being transferred to the reserves, soldiers were obliged to fully compensate for the service missed due to extended leave, serving a disciplinary prison sentences, desertion, or unauthorized absence. These soldiers usually remained idle in the barracks, because no training was planned for them. This period of “serving” also posed a problem for the national economy, because in total it meant the loss of tens of thousands of working days.

For soldiers in reserve under the age of sixty, military obligations were not entirely over – they were typically required to complete sixteen weeks of military exercises to maintain their skills or retrain on new equipment. In reality, however, the exercises were often minimal. This obligation also caused tension between the army’s needs and the demands of the civilian workforce (for example, in the 1970s, about 135,000 reserve soldiers were called up annually for four-week exercises).

ONE OF THE UNOFFICIAL TRADITIONS OF CONSCRIPTS WAS THE DECORATING OF THE “CIVIL SHIRT.” THIS WAS THE LAST USE OF THE WHITE SHIRT THAT A SOLDIER HAD RECEIVED ON JOINING UP, FOR THE OATH AND FOR OTHER CEREMONIAL OCCASIONS.

ON THE ROAD TO PROFESSIONAL ARMY (1990–2004, DEMOCRATIC ERA)

And so, from the 1950s onwards, new and new soldiers joined the service, and after two years they left, usually with a feeling of wasted time. Dad got along well with the officers from the barracks, so he managed to develop a pretty interesting “business” – he was able to provide soldiers and officers with everything they needed, from alcohol to fine food or some erotic literature.

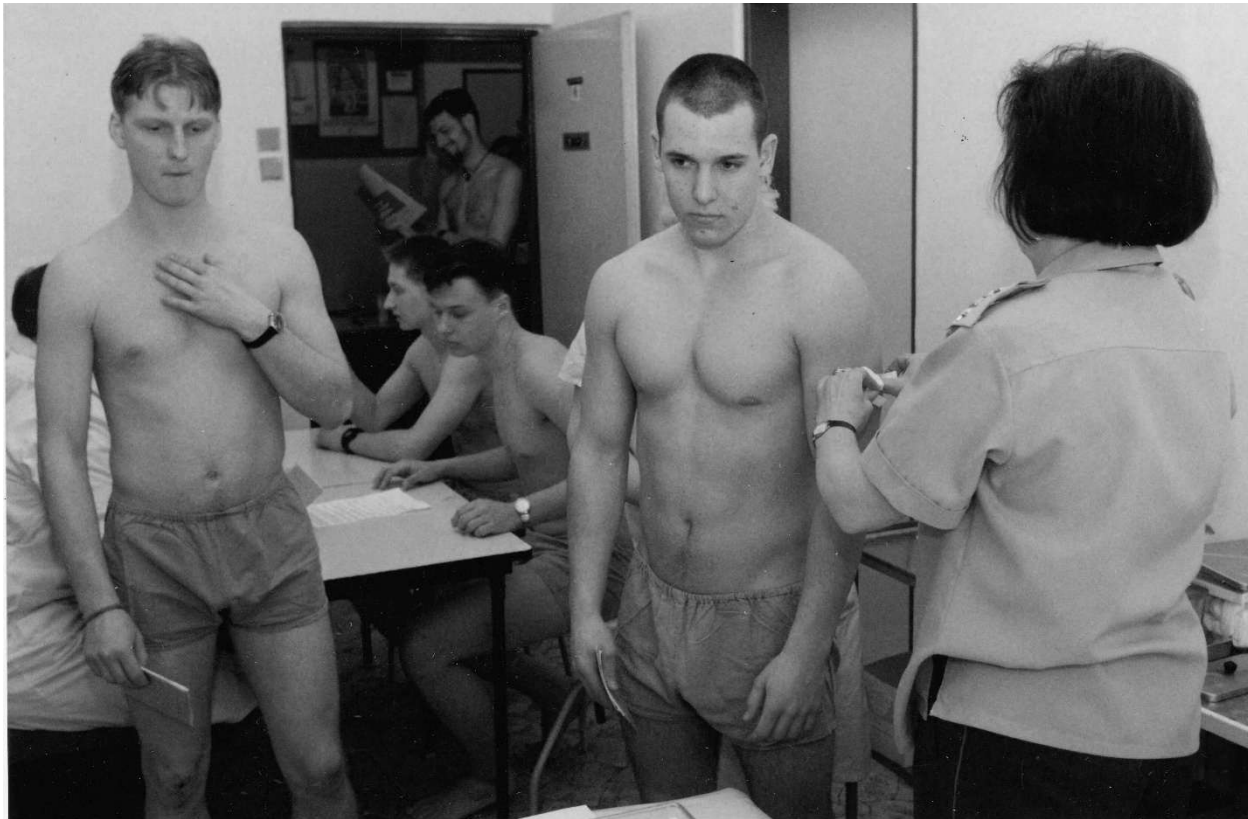
I grew up here. I always enjoyed being in the pub. So, it was natural that I would join the family tradition and become a waitress. Thanks to my dad’s connections, I got into the secondary school in Karlovy Vary, which was a top school in hospitality at the end of the 1980s. They even had a class there where Czechoslovak Airlines flight attendants were trained. I started in 1985; after graduating, I started working in Karlovy Vary at the famous Thermal Hotel. It was in the summer of 1989. The following year, however, I went to Vienna and worked in a bar there. In the early 1990s, there were countless girls like me there.

Meanwhile, my father bought back the pub that had been in our family since the 19th century at a small privatization auction. He immediately started thinking about modernizing it, with plans to renovate the building into a small family hotel – like those in Austria and elsewhere in “the West.” These plans were also influenced by the changes that took place after November 1989, which affected both military service and the way the pub was run. The once-guaranteed, steady “clientele in green” began to disappear as everything changed.

Although people formally recognized the necessity of the army, many were uncertain about its purpose and the nature of military service. The pressures of democratization and individuals' newfound freedom to determine their own paths led to a gradual decline in the number of conscripts considered eligible for service. A clear sign of change was the introduction of civilian service in 1990; at first, it lasted half as long as standard military service, later, it was extended to twice its length. It also became easier to receive a negative medical assessment, which, along with greater tolerance from conscription boards, resulted in many young men being exempted from service for health or social reasons.

THE STEADILY DECLINING RATE OF MEDICAL FITNESS FOR SERVICE WAS SHAPED BOTH BY THE DEVELOPMENT OF MODERN CIVILIZATION AND BY INDIVIDUAL ATTEMPTS TO AVOID SERVICE BY FALSIFYING MEDICAL RECORDS.

In the 1990s, military service and the Army of the Czech Republic were not political priorities in the post-Cold War era, and it was reflected in the army's management. The focus shifted to the outflow of young professional soldiers and the retraining or departure of long-serving personnel, while conscripts were often pushed to the margins. Over time, debates about maintaining a conscript army versus professionalizing were taking place (the latter was considered too costly at the time). For military-strategic and especially economic reasons, the army underwent a radical transformation, reducing and redeploying units. Yet, under these new circumstances, compulsory basic military service failed to gain new democratic meaning and continued to be seen as a levy, a sacrifice, or a loss.

The daily routine largely followed pre-1989 patterns, though elements of democratization were gradually introduced into army life. Relations between professional soldiers and conscripts were not always harmonious, a persistent issue was the informal "old-hand rule" (*mazácká vojna*), which led to violent hazing. This taboo was gradually broken, and systematic efforts to address the problem became more frequent. Perhaps the most visible achievement in this area was the inclusion of provisions on violations of soldiers' rights and protected interests in the criminal code.

In the first months and years after the 1989 revolution, shortening the period of service and releasing soldiers into civilian life sometimes created challenges, as fewer people were left to complete assigned tasks. Later on, the daily regimen was limited by shortages of training, ammunition, fuel, and materials. From the 1990s onward, however, there was a growing emphasis on providing adequate, high-quality food, though army standards could no longer be directly compared with those in the civilian world, especially regarding variety and, to some extent, quality.

Responding to public criticism, the army gradually improved not only food quality but also accommodation and some equipment. The introduction of the model 95 uniform became a visible symbol of these changes. Serving in a garrison near one's home became a major advantage, allowing soldiers to visit loved ones more often. Some traditional aspects of military service, such as mass morning warm-up exercises, disappeared, and daily routines grew more similar to civilian employment. However, as before, military service was still marked by extraordinary events, including serious injuries, traffic accidents, and various crimes, such as theft, illegal trade, or embezzlement, especially of military materials and fuel.

Among the most significant changes after 1989 was the depoliticization and transformation of soldiers' leisure time. This shift reflected the creation of a freer society and the decline – or outright disappearance – of former official institutions, such as mass youth organizations and organized events like the Army Competition of Artistic Creativity. Nevertheless, soldiers remained an appreciative audience, and popular art and music groups continued to visit garrisons.

The negative consequences of leaves outside the barracks were disruption of public order, riots and acts of violence, often committed under the influence of alcohol. Since 1990, soldiers on outings have been supervised by the newly established Military Police. Despite open borders, desertions actually decreased, reflecting improved service conditions and the democratic regime. However, the most tragic incidents – murders and suicides – still occurred, often driven by psychological and interpersonal problems. Drug use, reflecting broader societal trends, became an increasingly urgent issue within the army.

FROM 1990, SOLDIERS ON THEIR LEAVES WERE, AMONG OTHER THINGS, UNDER THE WATCH OF THE NEWLY ESTABLISHED MILITARY POLICE.

For many years, soldiers were among the first to assist during emergencies, intervening in disasters and accidents. When these efforts succeeded, they enhanced the army's prestige among both local communities and the broader public. However, in certain areas, soldiers also faced public resistance to their presence. With new freedoms, the relaxation of discipline became a prominent issue, often seen as a sign of regained independence. Perhaps it was simply that soldiers now spent more time outside the barracks and were therefore more visible.

Soldiers welcomed the newly established opportunity to leave barracks in civilian clothes, breaking free from the impersonal uniform. During their free time, beyond much-needed rest, there was greater scope for self-expression – through personalizing their quarters (sometimes with erotic drawings) or enjoying newly available technologies: watching videotapes, later using mobile phones, or even playing video games on personal computers. Despite efforts to improve conditions, the barracks environment continued to foster social problems such as alcoholism, drug use, and especially bullying.

Despite the freer conditions, the soldiers and their loved ones continued to longingly expect and then boisterously celebrate the transition to civilian life as an important life milestone. Basic service soldiers who had proven themselves in the eyes of their superiors were approached by commanders or army recruiters before leaving for civilian life, with an offer to continue serving as professional soldiers. Recruitment among the “basemen” intensified after 2002, when, in connection with the upcoming professionalization of the army, it was necessary to add sufficient numbers of soldiers and non-commissioned officers to the already large officer corps.

IN THE 1990S, REGULAR EXERCISES FOR RESERVISTS CONTINUED TO OPERATE; EVEN SO, MANY SOLDIERS PERFORMING THEIR COMPULSORY MILITARY SERVICE ALSO VOLUNTEERED FOR THE NEWLY FORMING UNITS OF THE PEACEKEEPING FORCES. THE PHOTOGRAPH COMES FROM THE UN PEACEKEEPING FORCES TRAINING CENTRE AT ČESKÝ KRUMLOV (WINTER 1991/1992).

Due to economic and personnel constraints, the calling up of reservists for training after 1989 was rather an exceptional matter, characteristic especially of the first post-revolutionary years. As the professionalization of the army approaches, a more systematic effort is emerging to utilize the potential of reservists, to call up willing military graduates for voluntary military training (since 1999) and to establish active reserves of the armed forces (2004), all with the aim of supplementing the peacetime numbers of the professional army.

With the abolition of basic military service, conscription is limited to situations where a state of emergency or martial law is declared. The new military law, effective from January 2005, permits both conscription and potential service regardless of gender.

As the number of soldiers began to decrease and service conditions eased, young men were assigned to units closer to their homes and were able to travel home more often. The pub was no longer the only refuge, reminiscent of home and a place to take a break from military life. There were fewer soldiers; they were gradually replaced by weekend guests who began coming here on trips and by cottagers who remained faithful to the beauties of this region. And I, the last of the Pozinger family, will definitely find a way to continue running this pub, to maintain the family tradition...

CEREMONIAL MARCH OF THE NEW MEMBERS OF THE CZECH AIR FORCE, WHO TOOK THE MILITARY OATH ON 6 AUGUST 1999 IN HRADEC KRÁLOVÉ (ČTK / ALEXANDRA MLEJNKOVÁ).

RESUMÉ

Katalog „Služba vlasti: Každodennost povinné vojenské služby v českých zemích (1868–2004)“ vznikl jako výstup projektu NAKI č. DH23P03OVV054, finančně podpořeného Ministerstvem kultury České republiky, a doprovází stejnojmennou výstavu připravenou autorským kolektivem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. (Jiří Hlaváček, Marek Fišer, Lenka Krátká, Tomáš Kykal, Pavel Mücke a Prokop Tomek).

Publikace sleduje 136 let trvající instituci všeobecné branné povinnosti – od jejího zavedení v habsburské monarchii roku 1868 až po zrušení povinné vojny v České republice roku 2004 – a klade si za cíl rekonstruovat každodennost mírové vojenské služby tak, jak ji prožívaly generace odvedenců. Témata pokrývají vojenský výcvik a jeho význam, stravování a materiální zázemí, utváření sociálních vztahů (kamarádství i šikanu), omezený kontakt s domovem a blízkými, způsoby trávení volného času i afektivní dimenzi služby, tedy strach, nudu a stesk. Právě v těchto (ne)všedních zkušenostech se po celá desetiletí utvářel vztah jednotlivce ke státu, armádě, autoritám, společnosti i k sobě samému.

Výklad je členěn do čtyř období, jež odpovídají proměnám státních útvarů a politických režimů. Jednotlivé kapitoly jsou zároveň propojeny fiktivním, avšak do reálných míst zasazeným příběhem jedné rodiny, který zpřítomňuje sepětí „velkých“ a „malých“ dějin. Symbolickým místem na půl cesty mezi vojenským a civilním světem je přitom hospoda.

První období (1868–1918) pokrývá službu v armádě habsburské monarchie po uzákonění všeobecné branné povinnosti, jež zrušila možnost výkupu i náhradnictví. Katalog přibližuje odvodní řízení a komisionální losování rekrutů, teritoriální princip doplňování jednotek, dvanáctiletou služební povinnost rozdělenou mezi prezenční službu a zálohu, a v neposlední řadě i jazykovou realitu mnohonárodnostní armády.

Druhé období (1918–1948) sleduje brance meziválečné a poválečné Československé republiky. Všímá si nových pravidel regulace národnostního složení jednotek, důrazu na osvětu, vzdělávání i apolitičnost vojska, materiálního nedostatku prvních poválečných let a institucí, jako byla „vojenská zátiší“ (prostory řízeného a „výchovného“ trávení volného času). Reflektována je rovněž tabuizovaná otázka služební nadřazenosti starších vojáků i přerušení služebního režimu okupací a druhou světovou válkou.

Třetí období (1948–1989) analyzuje vojenskou službu v socialistickém Československu, kdy se armáda po únoru 1948 stala nástrojem ideologické kontroly a výchovy „obránců a budovatelů socialismu“. Typická pro toto období byla vysoká míra odvodů (až 85 % mladých mužů), dvouletá služba, ale také formalismus politických školení, využívání vojáků jako

levné pracovní síly v národním hospodářství, spartánské životní podmínky a fenomén tzv. staromazáctví coby neformálního systému přerozdělování nedostatkových hodnot (čas, peníze, pohodlí), který v krajních podobách ústil v psychické a fyzické násilí. Snaha vyhnout se službě se projevovala i riskantními pokusy o získání „modré knížky“, která znamenala zproštění vojenské povinnosti.

Čtvrté období (1990–2004) mapuje cestu k profesionalizaci armády po pádu komunistického režimu: zavedení civilní služby jako alternativy (1990), klesající ochotu i způsobilost k výkonu vojny, pokusy o demokratizaci denního režimu, přetrvávající problém šikany a jeho postupné trestněprávní řešení, jakož i účast vojáků v zahraničních misích. Povinná vojenská služba fakticky skončila na konci prosince 2004, po téměř 140 letech.

Dvojjazyčný katalog obsahuje bohatou obrazovou dokumentaci ze sbírek Vojenského historického ústavu Praha, Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu, Vojenského historického ústavu Bratislava, Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, České televize, České tiskové kanceláře a Českého rozhlasu. Publikace tak nabízí odborně fundovaný a zároveň široké veřejnosti přístupný vhled do jedné z formativních – a dnes již zaniklých – kolektivních zkušeností moderní české mužské populace.

SUMMARY

The catalogue “Service to the Homeland: The Everyday Life of Compulsory Military Service in the Czech Lands (1868–2004)” is an output of the NAKI project no. DH23P03OVV054, financially supported by the Ministry of Culture of the Czech Republic, and accompanies the exhibition of the same name prepared by a team of authors at the Institute of Contemporary History of the Czech Academy of Sciences (Jiří Hlaváček, Marek Fišer, Lenka Krátká, Tomáš Kykal, Pavel Mücke and Prokop Tomek).

The publication traces the 136-year-long institution of universal conscription – from its introduction in the Habsburg Monarchy in 1868 to the abolition of compulsory service in the Czech Republic in 2004. It sets out to reconstruct the everyday life of peacetime military service as it was lived by generations of conscripts. Its themes encompass military training and its significance, food and material conditions, the forging of social relationships (camaraderie as well as bullying), limited contact with home and loved ones, ways of spending free time, and the affective dimension of service – fear, boredom and homesickness. It was through these (extra)ordinary experiences that, over the decades, an individual’s relationship to the state, the army, authority, society and to himself was forged.

The presentation of the themes is divided into four periods corresponding to the changing state formations and political regimes. At the same time, the individual chapters are linked by a fictional story of one family – set, however, in real locations – which brings to life the interconnection of “big” and “small” history. The symbolic place halfway between the military and civilian worlds is the pub in this story.

The first period (1868–1918) covers service in the army of the Habsburg Monarchy following the enactment of universal conscription, which abolished the possibility of buying exemption or sending a substitute. The catalogue presents the conscription proceedings and the board’s lottery of recruits, the territorial principle of unit replenishment, the twelve-year service obligation divided between full-time service and the reserve, and the linguistic reality of a multi-ethnic army.

The second period (1918–1948) follows the conscripts of the interwar and post-war Czechoslovak Republic. It observes the new rules regulating the national composition of units, the emphasis on enlightenment, education and the political neutrality of the army, the material shortages of the early post-war years, and institutions such as the “military day-rooms” (spaces for the supervised and “educative” use of free time). It also reflects on the taboo question of the

seniority-based dominance of older soldiers, as well as the interruption of the service regime by the occupation and the Second World War.

The third period (1948–1989) analyses military service in socialist Czechoslovakia, when, after February 1948, the army became an instrument of ideological control and the formation of “defenders and builders of socialism.” Characteristic features of this period’s military service were a high rate of conscription (up to 85% of young men) and two-year service, but also the formalism of political instruction, the use of soldiers as cheap labor in the national economy, spartan living conditions, and the phenomenon of so-called “old-hand-rule” (hazing / staromazáctví) as an informal system for redistributing scarce goods (time, money, comfort), which in its extreme forms escalated into psychological and physical violence. The desire to avoid service manifested itself in risky attempts to obtain the “blue book” exemption.

The fourth period (1990–2004) charts the path towards a professional army after the fall of the communist regime: the introduction of civilian service as an alternative (1990), the declining willingness and fitness to serve, attempts to democratize the daily regime, the persistent problem of bullying and its gradual criminalization, and the participation of soldiers in foreign missions. Compulsory military service effectively ended at the close of December 2004, after almost 140 years.

This bilingual catalogue contains rich visual documentation from the collections of the Military History Institute Prague, the Military Central Archive – Military Historical Archive, the Institute of Military History Bratislava, the Archive of the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic, Czech Television, the Czech News Agency and Czech Radio. The publication thus offers a scholarly grounded yet publicly accessible insight into one of the formative – and now vanished – collective experiences of the modern Czech male population.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Katalog „Dienst am Vaterland: Der Alltag des Pflichtwehrdienstes in den böhmischen Ländern (1868–2004)“ entstand als Ergebnis des NAKI-Projekts Nr. DH23P03OVV054, das vom Kulturministerium der Tschechischen Republik finanziell gefördert wurde, und begleitet die gleichnamige Ausstellung, die von einem Autorenkollektiv des Instituts für Zeitgeschichte der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik erarbeitet wurde (Jiří Hlaváček, Marek Fišer, Lenka Krátká, Tomáš Kykal, Pavel Mücke und Prokop Tomek).

Die Publikation verfolgt die 136 Jahre bestehende Institution der allgemeinen Wehrpflicht – von ihrer Einführung in der Habsburgermonarchie im Jahr 1868 bis zur Abschaffung des Pflichtwehrdienstes in der Tschechischen Republik im Jahr 2004 – und setzt sich zum Ziel, den Alltag des Wehrdienstes in Friedenszeiten so zu rekonstruieren, wie ihn Generationen von Wehrpflichtigen erlebten. Die Themen umfassen die militärische Ausbildung und ihre Bedeutung, die Verpflegung und die materielle Ausstattung, die Herausbildung sozialer Beziehungen (Kameradschaft ebenso wie Schikane), den eingeschränkten Kontakt zur Heimat und zu den Angehörigen, die Formen der Freizeitgestaltung sowie die affektive Dimension des Dienstes, also Angst, Langeweile und Heimweh. Gerade in diesen (außer)alltäglichen Erfahrungen formte sich über Jahrzehnte hinweg das Verhältnis des Einzelnen zum Staat, zur Armee, zu den Autoritäten, zur Gesellschaft und zu sich selbst.

Die Darstellung gliedert sich in vier Zeitabschnitte, die den Wandlungen der Staatsgebilde und der politischen Regime entsprechen; zugleich sind die einzelnen Kapitel durch die fiktive – jedoch an realen Orten angesiedelte – Geschichte einer Familie miteinander verbunden, welche die Verflechtung der „großen“ und der „kleinen“ Geschichte vergegenwärtigt. Der symbolische Ort auf halbem Wege zwischen der militärischen und der zivilen Welt ist dabei das Wirtshaus.

Der erste Zeitabschnitt (1868–1918) behandelt den Dienst in der Armee der Habsburgermonarchie nach der gesetzlichen Verankerung der allgemeinen Wehrpflicht, die sowohl den Freikauf als auch die Stellung eines Ersatzmannes abschaffte. Der Katalog beleuchtet das Aushebungsverfahren und die kommissionelle Auslosung der Rekruten, das Territorialprinzip der Truppenergänzung, die zwölfjährige Dienstpflicht, aufgeteilt zwischen Präsenzdienst und Reserve, sowie die sprachliche Realität einer vielvölkischen Armee.

Der zweite Zeitabschnitt (1918–1948) verfolgt die Wehrpflichtigen der Tschechoslowakischen Republik der Zwischenkriegs- und Nachkriegszeit. Er richtet den Blick auf die neuen Regeln zur Steuerung der nationalen Zusammensetzung der Einheiten, auf den Nachdruck auf Volksbildung, Ausbildung und die Überparteilichkeit des Heeres, auf den Materialmangel der ersten Nachkriegsjahre sowie auf Einrichtungen wie die „militärischen Aufenthaltsräume“ (vojenská zátíši – Räume für die gelenkte und „erzieherische“ Freizeitgestaltung). Reflektiert werden zudem die tabuisierte Frage der Dienstalter bedingten Überlegenheit älterer Soldaten sowie die Unterbrechung des Dienstbetriebs durch die Okkupation und den Zweiten Weltkrieg.

Der dritte Zeitabschnitt (1948–1989) analysiert den Wehrdienst in der sozialistischen Tschechoslowakei, als die Armee nach dem Februar 1948 zu einem Instrument der ideologischen Kontrolle und der Erziehung zu „Verteidigern und Erbauern des Sozialismus“ wurde. Kennzeichnend für diese Periode waren eine hohe Aushebungsquote (bis zu 85 % der jungen Männer) und der zweijährige Dienst, aber auch der Formalismus der politischen Schulungen, der Einsatz der Soldaten als billige Arbeitskraft in der Volkswirtschaft, spartanische Lebensbedingungen und das Phänomen des sogenannten staromazáctví (Schikane durch dienstältere Soldaten) als informelles System der Umverteilung knapper Güter (Zeit, Geld, Bequemlichkeit), das in seinen extremen Ausprägungen in psychische und physische Gewalt mündete. Das Bestreben, sich dem Dienst zu entziehen, äußerte sich auch in riskanten Versuchen, das „blaue Büchlein“ (die Wehrdienstbefreiung) zu erlangen.

Der vierte Zeitabschnitt (1990–2004) zeichnet den Weg zur Professionalisierung der Armee nach dem Sturz des kommunistischen Regimes nach: die Einführung des Zivildienstes als Alternative (1990), die abnehmende Bereitschaft und Tauglichkeit zum Wehrdienst, die Versuche einer Demokratisierung des Tagesablaufs, das fortbestehende Problem der Schikane und dessen allmähliche strafrechtliche Ahndung sowie die Beteiligung von Soldaten an Auslandseinsätzen. Der Pflichtwehrdienst endete faktisch Ende Dezember 2004, nach nahezu 140 Jahren.

Der zweisprachige Katalog enthält eine reiche Bilddokumentation aus den Sammlungen des Militärhistorischen Instituts Prag, des Militärischen Zentralarchivs – Militärhistorisches Archiv, des Militärhistorischen Instituts Bratislava, des Archivs der Abgeordnetenversammlung des Parlaments der Tschechischen Republik, des Tschechischen Fernsehens, der Tschechischen Presseagentur und des Tschechischen Rundfunks. Die Publikation bietet somit einen wissenschaftlich fundierten und zugleich einer breiten Öffentlichkeit zugänglichen Einblick in eine der prägenden – und heute bereits verschwundenen – kollektiven Erfahrungen der modernen tschechischen männlichen Bevölkerung.

O AUTORECH VÝSTAVY

AUTHORS OF THE EXHIBITION

Marek Fišer, výzkumný pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a pracovník Oddělení vojenských knihoven Vojenského historického ústavu Praha. Jeho odborný zájem se týká digitálního zpracování a zpřístupňování historických pramenů či literatury s vojenskohistorickou tematikou. Věnuje se také českým vojenským i nevojenským dějinám první poloviny 20. století. Kontakt: fiser@usd.cas.cz.

Marek Fišer, researcher at the Institute of Contemporary History of the Academy of Sciences of the Czech Republic (CAS), and employee of the Department of Military Libraries, Military Historical Institute in Prague. His professional interest concerns the digital processing and accessibility of historical sources or literature on military history. He also focuses on Czech military and non-military history of the first half of the 20th century. Contact: fiser@usd.cas.cz.

Jiří Hlaváček, výzkumný pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a vědecko-pedagogický pracovník na Katedře historických věd Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. V současné době je předsedou České asociace orální historie. Badatelsky se věnuje militárním dějinám, paměťovým studiím, historické antropologii, metodám kvalitativního výzkumu, dějinám každodennosti, institucionálním dějinám a problematice digital humanities. K problematice vojenské služby: Hlaváček, Jiří (ed.). *Mezi pakárnou a službou vlasti: Základní vojenská služba (1968–2004) v aktéřské reflexi*. Praha, Academia 2021.

Kontakt: hlavacek@usd.cas.cz.

Jiří Hlaváček, researcher at the Institute of Contemporary History, CAS, and assistant professor at the Department of Historical Sciences of the Faculty of Humanities, Charles University. His research interests include military history, memory studies, historical anthropology, qualitative research methods, history of everyday life, institutional history and digital humanities. Contact: hlavacek@usd.cas.cz.

Lenka Krátká, výzkumná pracovnice Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., specializuje se na problematiku hospodářských a sociálních dějin Československa po druhé světové válce a také na nejrůznější aspekty post-socialistické transformace. Její poslední rozsáhlá monografie mapuje historii Československých aerolinií v letech 1923–1993 (*Vzlety a pády*. Praha, Karolinum 2022). Kontakt: kratka@usd.cas.cz.

Lenka Krátká, researcher at the Institute of Contemporary History, CAS. In her research, she specializes in the economic and social history of Czechoslovakia after the Second World War and various aspects of the post-socialist transformation. Her latest extensive monograph maps the history of Czechoslovak Airlines in the years 1923–1993. Contact: kratka@usd.cas.cz.

Tomáš Kykal, výzkumný pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a vědecký pracovník historicko-dokumentačního odboru Vojenského historického ústavu Praha. Zabývá se dějinami vojenství a armády v Rakousku-Uhersku a Československu s důrazem na období první světové války a prvních meziválečných let. Věnuje se také problematice digitalizace historických pramenů a uplatnění technologických inovací při jejich zpracování. Kontakt: tykal@usd.cas.cz.

Tomáš Kykal, researcher at the Institute of Contemporary History, CAS, and researcher at the Historical and Documentation Department, Military Historical Institute in Prague. He deals with the history of the military and the army in Austria-Hungary and Czechoslovakia, with an emphasis on the period of the First World War and the first interwar years. He also focuses on the issue of digitizing historical sources and applying technological innovations in their processing. Contact: tykal@usd.cas.cz

Pavel Mücke, výzkumný pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., od roku 2024 vyučuje na Fakultě bezpečnostně právní Policejní akademie ČR v Praze, od roku 2024 vyučuje na Fakultě bezpečnostně právní Policejní akademie ČR v Praze. Od dubna 2025 je výzkumným a vývojovým pracovníkem Vojenského historického ústavu. Ve svém bádání se zaměřuje na období moderních a soudobých dějin, tematicky pak mj. na dějiny mobility, vojenské dějiny a dějiny bezpečnostních a policejních sborů. Kontakt: mucke@usd.cas.cz.

Pavel Mücke, researcher at the Institute of Contemporary History, CAS; associate professor at the Faculty of Security and Law of the Police Academy of the Czech Republic in Prague, and researcher at the Military History Institute in Prague. His research focuses on the periods of modern and contemporary history, the history of mobility, military history and the history of security and police forces. Contact: mucke@usd.cas.cz.

Prokop Tomek, výzkumný pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., a vedoucí oddělení vojenské historie ve Vojenském historickém ústavu Praha. Zaměřuje se na různé aspekty vztahu člověka a moci v Československu po druhé světové válce, exil, Státní bezpečnost, armádu v 70. a 80. letech 20. století a otázky související s působením Sovětské armády na československém území. Z publikací: *Československá armáda v čase Sametové revoluce. Proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let* (Cheb, Svět křídel 2019); Šikana, skrytý problém Československé lidové armády po roce 1969. *Historie a vojenství* 2/2012. Kontakt: tomek@usd.cas.cz.

Prokop Tomek, researcher at the Institute of Contemporary History, CAS, and head of the Department of Military History at the Military History Institute in Prague. He focuses on various aspects of the relationship between man and power in Czechoslovakia after the Second World War, exile, State Security, the army in the 1970s and 1980s, and issues related to the activities of the Soviet Army on Czechoslovak territory. Contact: tomek@usd.cas.cz.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BIBLIOGRAPHY

- Balabán, Miloš a kol. *Armáda v demokracii: sborník*. Praha, Konrad-Adenauer-Stiftung 1999
- Bílek, Jiří a kol. *Vojenské dějiny Československa. V. díl (1945–1955)*. Praha, Naše vojsko 1989
- Čenský, Ferdinand. *Řád služby daný císařsko-královskému vojsku, pokud se týče poddůstojníků a mužstva veškerých sborů vojenských. Díl I*. Těšín, Kněhkupectví pro vojenskou literaturu Karla Procházky 1874
- Čenský, Ferdinand. *Řád služby daný císařsko-královskému vojsku, pokud se týče poddůstojníků a mužstva veškerých sborů vojenských. Díl II. Služba v poli*. Těšín, Kněhkupectví pro vojenskou literaturu Karla Procházky 1874
- Gestz vom 5. Dezember 1868, womit für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder die Art und Weise der Erfüllung der Wehrpflicht geregelt wird. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich* 66 (151), 8. 12. 1868, 437–448
- Glückmann, Karl. *Heerwesen der österreichisch-ungarischen Monarchie. 12. Aufl.* Wien, L. W. Seidel & Sohn 1911
- Hämmerle, Christa. *Ganze Männer? Gesellschaft, Geschlecht und Allgemeine Wehrpflicht in Österreich-Ungarn (1868–1914)*. Frankfurt, Campus Verlag 2022
- Hlaváček, Jiří (ed.). *Mezi pakárnou a službou vlasti: Základní vojenská služba (1968–2004) v aktérské reflexi*. Praha, Academia 2021
- Hrabal, František. *Pomocná kniha pro mužstvo a poddůstojníky c. a k. vojska*. Olomouc, R. Promberger 1895
- Hruška, Miloslav – Rožňák, Petr. *Armáda a česká společnost: politické determinanty transformace armády: teoreticko-empirická studie*. Brno, VA Brno 1994
- Kniha o Armádě České republiky*. Praha, AVIS – Agentura vojenských informací a služeb 1998
- Kříž, Zdeněk. *Armáda, společnost a politika v České republice*. Brno, Vojenská akademie 2004

Kykal, Tomáš – Fišer, Marek. Památníky z vojny. Dokumentace, digitalizace a perspektivy jejich využití jako historického pramene. In: Wohlmuth, Petr (ed.). *Vojenská služba v interdisciplinární perspektivě*. Dolní Břežany, Scriptorium 2022, 73–102

Majer, Petr. *Vojna do kapsy, aneb, Průvodce vojenskou službou*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky – AVIS 1996–2003

Majer, Petr a kol. *Odpovídá linka Československé armády*. Praha, Správa sociálního řízení FMO 1991

Mattanić, Rudolf. *Handbuch für den Infanteristen des k. u. k. Heeres, sowie der k. k. Landwehr = příruční kniha pro infanteristy cís. a král. vojska jakož i c. k. zemské obrany*. Sopron, [vl. n.] 1914

Militär-statistisches Jahrbuch. 1870–1910. Wien, Hof- und Staatsdruckerei 1872–1911

Mücke, Pavel. Vysoká v zeleném aneb Nad dějinami každodennosti vojenské přípravy a vojenských kateder civilních vysokých škol v Československu šedesátých let minulého století. *Historie a vojenství* 73 (3), 2024, 4–41

Naše vojsko. Praha, Ministerstvo národní obrany 1927–1938, 1945–1948

Pernica, Bohuslav. *Fenomén civilní služby: nezabíjet pro stát, přesto sloužit národu*. Brno, Univerzita obrany v Brně ve Vydavatelství MAC 2007

Pletka, Václav. *Písničky Josefa Švejka*. Praha, Supraphon 1968

Poláček, Karel. *Čtrnáct dní na vojně*. Praha, Obelisk 1925

Radvan, Eduard. *Armáda a společnost: (k problému bezpečnosti, civilního řízení a kontroly armády a společenskovední kultivace příslušníků ozbrojených sil)*. Brno, Vojenská akademie 1996

Roušar, Jaroslav – Procházka, Jan – Xaverová, Jarmila (eds.). *Na cestě integrace: 1999–2004*. Praha, Ministerstvo obrany České republiky 2004

Sander, Rudolf. Branná povinnost v Československu (1918–1938). *Sborník archivních prací* 39 (1), 1989, 255–260

Sander, Rudolf. Přehled organizace vojska habsburské monarchie v českých zemích od počátku třicetileté války do roku 1918. *Sborník archivních prací* 58 (2), 2008, 235–319

Sarvaš, Štefan a kol. *Bezpečnost a armáda v moderní společnosti*. Praha, Institut sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy 1997

Seling, Eduard. *Leitfaden zum Unterrichte in der Heeres-Organisation*. 5. erg. Aufl. Wien, L. W. Seidel & Sohn 1881

Schmid, Hugo. Heerwesen. Lehr- und Lernbehelf für Militärerziehungs- und Bildungsanstalten sowie Reserveoffiziersschulen. 1. Allgemeiner Theil und historische Entwicklung der österreichisch-ungarischen Armee. Wien, Selbstverlag Hugo Schmid 1914

Schmid, Hugo. Heerwesen. Lehr- und Lernbehelf für Militär-Erziehungs- und Bildungsanstalten sowie Instruktionsbuch für Reserveoffiziersschulen, dann für das Selbststudium. 2. Teil. Österreich-Ungarn. Wien, Selbstverlag Hugo Schmid 1916

Služební řád, I. díl. Praha, Ministerstvo národní obrany 1926

Statistika odvodů za leta 1921–1924. Praha, Ministerstvo národní obrany 1927

Tomek, Prokop. *Československá armáda v čase Sametové revoluce. Proměny ozbrojených sil na přelomu osmdesátých a devadesátých let*. Cheb, Svět křídel 2019

Tomek, Prokop. Životní a služební podmínky vojáků základní služby po roce 1948. In: Jiří Hlaváček (ed.), *Základní vojenská služba (1968–2004) v aktérské reflexi*. Praha, Academia 2021, 29–31

Tomek, Prokop. Doba evidenčních listů a vojenských knížek. Vojenská evidence a prameny k povinné vojenské službě v letech 1948–2004. *Historie a vojenství* 74 (2), 2025, 86–105

Urbanitsch, Peter – Wandruszka, Adam (eds.). *Die Habsburgermonarchie. 1848–1918. Bd. 5. Die bewaffnete Macht*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1987

Wrede, Alphons. Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. I. Band. Wien, L. W. Seidel & Sohn 1898

Zückert, Martin. *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität: die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918–1938*. München, Oldenbourg 2006

***

Vojenský historický ústav Praha, digitální sbírka EGO-DOK – Památníky z vojny

